

e-ISSN: 2536-4596

KARE- Uluslararası Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi

KARE- International Journal of Literature, History and Philosophy

Başlık/ Title: III. Murat Döneminde Yaşanan Malî Buhranların Toplumsal Suçlar Üzerindeki Etkileri

Yazar/ Author

Savaş YILMAZ

ORCID ID

0000-0002-6979-6495

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 25 Temmuz 2019

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 18 Kasım 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Kasım 2019

Web Sitesi: <https://karedergi.erciyes.edu.tr/>

Makale göndermek için / Submit an Article: <http://dergipark.gov.tr/kare>

Yazar: Savaş YILMAZ*

III. Murat Döneminde Yaşanan Malî Buhranların Toplumsal Suçlar Üzerindeki Etkileri

Özet: III. Murat döneminde Osmanlı Devleti'nin hem uluslararası gelişmelerden hem de iç piyasalardan kaynaklanan sebeplerden malî yapısı menfi yönden etkilenmişti. Coğrafi keşiflerin sonunda yeni kıtaların bulunması, yeni kıtalarda bulunan değerli madenlerin (altın, gümüş gibi) Avrupa'ya götürülmesi, Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne ucuz ve bol miktarda bu madenlerin getirilmesi, Akdeniz limanlarının önemini kaybetmesi, Asya ülkelerinde Osmanlı Devleti'nden daha çok miktarda değerli madenlerin çıkarılması, Osmanlı-İran ve Osmanlı-Avusturya savaşlarının uzun sürmesi, Kuzey Afrika'da Portekiz ve İspanyollarla denizlerde girilen savaşlarda başarılı olunamaması gibi gelişmelerin, Osmanlı malî yapısı üzerindeki baskıları toplumsal olaylara yol açmıştı. Uluslararasıındaki bu gelişmelerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısında nüfusun artması, kırsaldan şehirlere nüfus muhaceratının artarak devam etmesi, tarım arazilerinin boz kalması, tebaadan ağır vergilerin toplanması, asker sayısının artması ve buna bağlı olarak askerî harcamaların artması, timar sisteminin bozulması gibi sebepler Osmanlı Devleti'nde ilk defa büyük çapta taşışın yapılmasına sebep olmuştu. Osmanlı Devleti'nde akçenin değer kaybetmesi ile ilk defa büyük çapta devalüasyonun 1586 yılında yaşanması, toplumun huzuru ve refahu üzerinde menfi tesirler meydana getirmişti. III. Murat döneminde malî yapının bozulmasıyla beraber toplumsal suçlarda da artışlar yaşanmıştı. Toplumsal huzurun sağlanmasına yönelik her ne kadar merkezî yönetim bazı tedbirler almış olsa da tebaanın ekonomik durumu zayıflamıştı. Bu bağlamda Divân-ı Hümayûna, tebaanın en çok hangi suçlardan dolayı arz-ı haller sunduğu ile malî yapının toplumsal suçlar üzerindeki etkilerinin mühimme defterlerine göre araştırılması gerekmişti.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, III. Murat, Tebaa, Malî Yapı, Vergiler, Taşışın, Suçlar.

The Effects of Financial Depressions on Social Crimes in the Period of Murat III

Abstract: During the reign of Murat III , the financial structure of the Ottoman Empire was adversely affected by both international developments and domestic market reasons. The pressure of developments and situations such as finding new continents at the end of geographical discoveries, the transfer of precious mines found in the new continents (such as gold and silver) to Europe, bringing these mines from Europe to the Ottoman Empire cheaply and abundantly, the loss of importance of Mediterranean ports, extraction of large quantities of precious mines from the Ottoman Empire to Asian countries, the prolongation of the Ottoman-Iranian and Ottoman-Austrian wars, failure to succeed in naval battles against the Portuguese and the Spanish in North Africa on Ottoman financial structure led to social events. In addition to these international developments, in the second half of the 16th century in the Ottoman Empire some reasons like the increase in population, the migration of the population from rural to urban areas progressively and increasingly, the degradation of agricultural land, the collection of heavy taxes from the public, the increase in the number of soldiers and consequently the increase of military spending, the deterioration of the timar system caused devaluation of currency in large-scale in the Ottoman Empire for the first time. The depreciation of the Akche which is currency unit in the Ottoman Empire and the first major devaluation in 1586 had negative effects on the peace and prosperity of the society. There were increases in social crimes due to the deterioration of the financial structure in the period of Murat III. The economic situation of the public weakened although the central

* Dr, E-Posta: syilmaz3840@hotmail.com

III. Murat Döneminde Yaşanan Mali Buhranların Toplumsal Suçlar Üzerindeki Etkileri

government took some measures to ensure social peace. In this context, it was necessary to do research about which crimes the public wrote petitions most to the Imperial Council and the effects of the financial structure on the social crimes according to the registration books.

Keywords: Ottoman Empire, Murat III, Public, Financial Structure, Taxes, Devaluation, Crimes.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı malî buhranların, toplumsal yaşamın çarklarının dönmesinde meydana getirdiği menfi tesirler ile tebaanın gündelik hayatı üzerindeki etkilerini ve mukadderatını nasıl etkilediğinin anlaşılması gerekmiştir. Bu bağlamda Osmanlı malî yapısının nasıl çalıştığına bilinmesi gerekmektedir. Her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin malî yapısı, yıl içerisinde ön görülen bütçe gelir ve giderleri üzerine oluşturulmamıştı. Devlet harcamalarında belirtilmiş bir plan dâhilinde hareket edilmemiş ve harcamalarda meydana gelen bütçe açığının karşılanmasında gelir ile gider muhasebesi yapılmıştı. Bu sebeple bütçenin gelir ve gider dengesinin gözetilmeden yapılan harcamalarda hem israfa kaçınılmış hem de bütçenin açık vermesine sebep olmuştu.¹ Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin, kurumsal bir yapıya sahip olması, gelir ve giderlerini kayıt altına alan bürokratik bir ağ ile güçlü bir toprak sistemine sahip olması, fiyat politikasını kontrol etme kabiliyetini kazanmasını sağlamıştı. Bu bağlamda devlet bütçesinde ön görülemeyen harcamaların karşılanmasında bürokratik oligarşik yapının faaliyetlerinin devletin gelir ve gider dengelerinin sağlanmasında ne gibi etkilere sahip olduğunun ve tebaanın sosyo-ekonomik yapısını nasıl etkilediğinin araştırılması gerekmektedir.

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren istikrarlı bir malî politika sürdürmüştü. Bu malî politikanın somut varlığı, güçlü millî bir paranın, akçenin, ülkenin genelinde kullanılması şeklinde tezahür etmişti. Padişahlar güçlerini bastırdıkları akçeler vasıtasıyla daha somut hale getirerek tebaa üzerindeki hâkimiyetlerini pekiştirmişlerdi.² Merkezî yönetimin denetimi altında bulunan her yönüyle kurumsallaşmış olan bu yapı, XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde gerek devletler arasında meydana gelen bazı gelişmelerden gerekse devlet içerisindeki bazı olumsuzluklardan dolayı ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Bu bağlamda yaşanan ekonomik sorunların tebaanın gündelik hayatının akışına nasıl sirayet ettiğiyle tebaanın ekonomik durumu ile toplumsal suçlar arasında ki bağın ya da ilintinin ne kadar belirleyici olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir.

Tebaanın ekonomik gücünün zayıflaması ile toplumsal yaşamda hangi suçların belirgin bir şekilde arttığı ve merkezî yönetimin suç ve suçluyla

¹ Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler - Makaleler, (Yay. Haz.: Hüseyin Özdeğer), Cilt 1, İÜİF Yayınları, İstanbul, 2010, s. 610-611.

² Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 14.

mücadelede nasıl hareket ettiği mühimme defterlerinin incelenmesini gerekli kılmıştı. Bu mecrada devletin malî dengesinin gerek hârici gerek ise dâhili nedenlere bağlı olarak bozulmasının doğurduğu malî buhranların bertaraf edilmesinde III. Murat tarafından hangi tedbirlerin alındığı ve alınan tedbirlerin tebaaya nasıl yansıtıldığının tespiti elzem olmuştu. Bütün bu gerekçelerle yola çıkılarak toplumsal huzurun devamında gerek devletin gerek ise tebaanın ekonomik gücünün ne kadar belirleyici olduğu ortaya konulmak istenmiştir.

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı malî buhranları aşmak için bazı tedbirler almıştı. Alınan tedbirler arasında devletin cansuyu olarak telakki edebileceğimiz vergi oranlarının tebaaya ne kadar yansıtıldığı, önemli bir veri niteliği taşımaktadır. Ancak tebaanın, Divân-ı Hümâyûna sunduğu arz-ı hallerde vergi oranlarının yüksekliğinden ziyade tahsildarların vergiler üzerinde yaptıkları suistimaller belirtilmiştir. Tebaa tarafından divâna sunulan arz-ı hallerde vergilerin yüksekliğinden bahsedilmemişti. Bunun sebebi ise hazinenin vergi oranlarını artırma yönünde ciddi bir girişimde bulunmaması etkili olmuştu.³

Tebaa arz-ı hallerinde genellikle vergiler üzerinde neden bahsetmişti? Şöyle ki, Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısında tebaadan özellikle yoksulların ve acizlerin zor durumda kalmasında, devlet adamlarının halkın işleriyle ilgilenmemelerinden neşet ettiği bilinmektedir. Sosyo-ekonomik yapının bozulmasında ehl-i örf⁴ ile ehl-i şer'⁵ in görevlerinde suistimal etmeleri de etkili olmuştur. Haddizatında iltimas, rüşvet ve görevi kötüye kullanarak şahsi menfaat temin etme her dönemin çirkin halleri arasında olduğu bilinmektedir. Bununla beraber malî buhranların yoğun olarak yaşandığı dönemlerde devletin kurumsal yapısı ile toplumsal normlarda kopuş ve çözümler hızlı bir şekilde yaşanmıştı. Bu bağlamda XVI. yüzyılın ikinci yarısında ehl-i örf ile ehl-i şer'in (devlet memurları) genel anlayışlarına bakıldığında, kâtiplik görevine yeni başlayanların "rüşvete yarayan kimin atı ve ava giden kimin iti var"⁶ anlayışıyla hareket etmeleri, tebaanın daha çok mağdur olmasına sebep olmuştu.

³ Ziya Kazıcı, Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi), Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 157.

⁴ **Ehl-i örf:** Osmanlı devrinde fiilî gücü elinde tutan, devletin kudret ve nüfuzunu temsil eden devlet memurları. Mehmet Ali Ünal, Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yay., İstanbul, 2010, s. 219.

⁵ **Ehl-i şer':** Kanun adamları. Kadılar, müftüler, müderrisler vs. M. Ali Ünal, a.g.s., s. 220.

⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, Siyaset Sanatı Nushatü's – Selâtin, Hazırlayan: Faris Çerçi, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2015, s. 166.

Devlet memurlarının taşrada yaptıkları haksızlık ve yolsuzlukların yanı sıra paranın değerinin belirlenmesinde en önemli bir iktisadî veri olan üretimdeki yaşanan sorunlar da malî buhranların yaşanmasında önemli olmuştu. Arz-talep dengesinin talep yönünden artması üretimde gerek beşerî gerek ise doğal nedenlere bağlı düşüşlerin yaşanmasına yol açmıştı. Bu durum ise fiyatların aşırı artmasına ve 1586-1587 yıllarında devletin ekonomik yapısını sarsacak tağşişin⁷ yaşanmasına sebep olmuştu.⁸ Devletin içerisinde meydana gelen bazı olumsuzluklar malî buhranların yaşanmasına sebep olduğu gibi coğrafi keşifler sonunda Amerika'nın keşfedilmesiyle bulunan değerli madenlerin Avrupa'ya götürülmesi ve buna bağlı olarak Avrupa'daki bol miktarda madenlerin Osmanlı Devleti'ne getirilmesi yaşanan ekonomik sorunların artarak devam etmesine neden olmuştu.⁹

XVI. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen Osmanlı Devleti'nin malî yapısını sarsan dâhilî ve haricî alandaki olumsuz gelişmeler aynı zamanda toplumsal güveni ve huzuru da tahrip ederek bozmuştu. Bu durum taşrada kendini daha da çok hissettirmişti. Ekonomik bunalımın yoğunlaşarak artması tebaanın gündelik hayatını sürdürmesinde bazı olumsuzluklara yol açmıştı. Bu bağlamda mühimme defterlerindeki örnek hükümler ışığı altında malî buhranlarla suç unsurları arasında nasıl bir bağın oluştuğunun araştırılması gerekmişti. Tebaanın yoksullaşmasına bağlı olarak, toplumsal suçların artışı ile hangi suçların daha çok işlendiğinin tespitinde mühimme defterlerinden hareketle, malî yapı ile suç ve suçlu örüntüsü arasındaki etkileşimler araştırılmıştır.

A) XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Malî Buhranların Dış ve İç Nedenleri

a) Malî Buhranların Dış Nedenleri

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Hint Okyanusu'ndaki ticaret yolları üzerinde uluslar arası bir mücaadele yaşanmıştı. Bu mücaadelede 1580 yılında İspanyolların, Portekizlere karşı üstün olmaları, Osmanlı-Portekiz mücaadesini beraberinde getirmişti. Hint Okyanusu üzerindeki bu mücaadeleye kısa bir süre sonra Hollandalılar ile İngilizlerin de girişmesi

⁷ Tağşiş: 1. Saf ve halis bir maddenin içerisine başka maddeler karıştırarak onun saflığını ve ayarını bozmak. 2. Osmanlı tarihinde paranın yani akçenin içerisindeki gümüş oranının düşürülmesi hadisesine tağşiş politikası denir (Pamuk, vd).. M. Ali Ünal, a.g.s., s. 658.

⁸ Ekrem Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz", *Bankacılar Dergisi*, Sayı 56, 2006, ss. 10-27., 23.

⁹ Nurullah Karta, "Kuruluşun Tanzimat'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Para Kredi ve Faiz Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Jasss*, Sayı: 69, 2018, ss. 381-395., s. 393.

Portekizliler ve Osmanlıların aleyhine neticelenmişti. Ayrıca İran ipeğinin İngiltere'ye taşınması için 1592 yılında Levant Company şirketinin kurulmasıyla artık ipeğin Hint Okyanusu üzerinden İran'dan İngiltere'ye taşınması¹⁰ Osmanlı'nın transit ticaret yollarını kaybedilmesine neden olmuştu.¹¹ Transit ticaret yollarının kaybedilmesi ya da ticaretin Akdeniz limanları üzerinden, Hint Okyanusu üzerinden yapılışı Osmanlı maliyesini olumsuz etkilemiş ve maliyenin açık vermesinde etkili olmuştu. Maliyenin açık vermesinde daha da etkili bir başka unsur ise Amerika Kıtasının keşfedilmesiyle buradaki gümüş ve altın madenlerinin Avrupa'ya aktarılmasıydı. Amerika'dan, Avrupa'ya getirilen değerli madenlerin (altın, gümüş vs.) Osmanlı ülkesine çok ve ucuz gelmesi, bütçenin açık vermesinde etkili olmuştu.¹² XVI. yüzyılın ikinci yarısında parasal istikrarın bozulmasına, iktisadi ve ticari faaliyetlerde Avrupa Devletleri'nin öne çıkması, Osmanlı Devleti'nin artık eskisi gibi başarılı olamaması, mal ve değerli madenlerin denetiminin sağlıklı yapılamaması belirleyici nedenler olmuştur. Avrupa'dan çok miktarda Osmanlı Devleti'ne getirilen altın ve gümüş gibi madenler, piyasada yabancı paranın daha çok kullanılması, paranın ayarının düşürülmesi, bunun sonucu fiyatlarda bir artışın yaşanması ve tebaanın alım gücünün zayıflaması belirleyici nedenler olmuştur..¹³ Dış etkenlere bağlı olarak gelişen bazı olumsuzluklar sonucunda Avrupa'ya mal akışı ile Asya ülkelerine maden akışı hızlanmıştı. Kıymetli madenlerin Osmanlı ülkesine çok miktarda girmesinin yanı sıra devletin ticarî faaliyetlerini sürdürdüğü Mısır başta olmak üzere İran ve Hindistan'la olan ticari açığını kapatmak için bu ülkelere bolca gümüşün götürülmesi¹⁴ fiyat artışlarında etkili olmuştu. bunun yanı sıra Akdeniz limanlarının önemini kaybetmesi¹⁵, Osmanlı-Avusturya ve Osmanlı-İran kara savaşları¹⁶, 1578-1590 yılları arasında Osmanlı'nın Azerbaycan ile

¹⁰ Mehmet Öz, Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumlar, (İstanbul: Dergâh Yayınları, IV. Baskı, 2010), s. 42-43.

¹¹ Fatma Odabaşı, "Koçi Bey Risalesi'nin Sosyolojik Analizi," *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, İstanbul, 2013, ss. 233-272, s. 234.

¹² Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 16.

¹³ Şevket Pamuk, a.g.e., s. 17-18.

¹⁴ Hüseyin Kaleli, a.g.m., s. 193.

¹⁵ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 43, İstanbul, 1943, ss. 111-150., s 585.

¹⁶ Savaş YILMAZ, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 2.

Şirvan üzerine hâkimiyet mücaadelesi¹⁷ ve Kuzey Afrika'da; Osmanlı-Portekiz, Osmanlı-İspanya deniz savaşları¹⁸, Osmanlı maliyesi üzerine yük getirmiş, bunun sonucunda da fiyatlar yukarı yönlü artış göstermişti. Bu mecrada III. Murat döneminde uzun süren savaşlar, akçenin ayarının düşürülmesine (tağşiş), malî buhranların yaşanmasına sebep olmuştu.¹⁹ Bu dönemde (1574 – 1575) devletin bütçe açığı yetmiş milyon (70,000,000) akçe idi.²⁰

XVI. yüzyılın ikinci yarısında İran-Osmanlı, Avusturya-Osmanlı savaşları, maliye üzerine ağır bir yük getirerek gelir ve gider dengesini bozmuştu. Şöyle ki, Osmanlı maliyesinin 1592 yılındaki gelir vergisi 2934 yük iken gideri ise 3600 yük²¹ olarak gerçekleşmişti. Maliye gelirin, gideri karşılayamaması nedeniyle iç hazinede yardım alarak bütçe açığını kapatmıştı.²² XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı hazinesinin ilk defa büyük miktarda açık vermesinde, savaş masrafları belirleyici olmuştur.

b) Malî Buhranların İç Nedenleri

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ekonomik yapısında görülen malî buhranlar hem kurumsal hem de bireysel çözülmeye yol açmıştı. Burada kurumsal çözülmeye içerisinden değerlendireceğimiz iktisadi çözülmeye toplumsal çözülmeye²³ hızlandırdığı üzerinde duracağız. Şöyle ki uluslararası ekonomik anlamda gelişen bazı olumsuzluklar devletin dâhili bünyesinde menfi tesirlerini göstermişti. Özellikle üretim alanlarında kendini gösteren bu olumsuzluklar, tarım ve imalat sektöründe de hissedilmişti.²⁴ Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kalemleri arasında yer alan tarımsal faaliyetlerin düşmesi, ülke genelinde yaşanan ekonomik

¹⁷ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300 – 1600), Çev.; Halil Bertay, (İstanbul: Cilt 1, Eren Yayınları, 2000), s. 58-59.

¹⁸ Savaş Yılmaz, . Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 2.

¹⁹ Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 2.

²⁰ Ziya Karamursal, Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, (Ankara: TTK Yayınları, 1989), s. 7.

²¹ **Yük:** Yüz bin akçeye verilen isim. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Ali Ünal, a.g.s., 739.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt III., Kısım II., (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), s. 334.

²³ Fatma Odabaşı, a.g.m., s. 244.

²⁴ Ahmet Tabakoğlu, a.g.m., 118.

sorunların artmasında oldukça etkili olmuştu.²⁵ Osmanlı Devleti'nde gerek uluslararasından gerekse dâhili (pazar piyasasından) nedenlerden kaynaklanan fiyat artışları yaşanmıştı. Ancak bu artışlar, ekonomiyi ciddi olarak etkilememişti. Şöyle ki devletin ekonomik verileri hakkında malumat sahibi olabileceğimiz 1489-1617 yıllarına dâhil Edirne'deki gıda fiyat artışlarının 127 yıllık zaman içinde % 334.4 olduğu başkent İstanbul'da 1489-1605 yılları arasında 116 yıllık zaman içerisinde %372.8 olduğu belirlenmişti. Yani yıllık fiyat artışlarının % 1.2 ile % 1.4 arasında gerçekleştiği görülmektedir.²⁶ Buna rağmen XVI. yüzyılın ikinci yarısında toplumsal huzursuzlukların baş göstermesinde devletin malî yapısının bozulması ile tebaanın alım gücünün zayıflaması etkili olmuştu.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısında nüfus artışı ile reayadan pek çok kişinin orduya yazılması malî buhranları tetikleyen başka unsurlardı. ²⁷ Askerî harcamalarının bütçe içerisindeki payı %70'e dayanmıştı.²⁸ Osmanlı Devleti bir tarafta askerî harcamalara bağlı malî sorunlar yaşarken diğer tarafta eşkıyalarla da mücaadele etmek zorunda kalmıştı. III. Murat döneminde Celalilerin üretim yerlerini yağma ve talan etmeleri devletin en büyük gelir kalemleri arasında yer alan vergilerin toplanmasında sorunların yaşanmasına sebep olmuştu. ²⁹ Yani "...Anadolu'daki celâli şekavetleri yüzünden devlet gelirleri büsbütün azalmıştı.³⁰ Bu bağlamda eşkıyalık olaylarına bağlı olarak "...emtia fiyatları anormal bir surette yükselmişti."³¹ Emtia fiyatlarının yükselmesinin yanı sıra kırsalda vergilerin toplanmasında da yaşanan sorunlar, Osmanlı maliyesi için önemli gelir kaybına sebep olmuştu. Bu da yaşanan malî sorunların derinleşerek artmasına yol açmıştı.

²⁵ Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 2.

²⁶ Ahmet Tabakoğlu, a.g.m., s. 119.

²⁷ Halil İncalcık, a.g.e., s. 58.

²⁸ Hüseyin Kaleli, a.g.m., s. 195.

²⁹ Coşkun Can vd., "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Isparta, 2003, ss. 1-32., s. 7.

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 334.

³¹ Süleyman Demirci vd., Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya , Devlet Ve Siyaset, (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2012), s.150.

B) Malî Buhranların Tebaanın Gündelik Hayatına Etkileri

a) Fiyat Artışlarının Ticarî Faaliyetler Üzerindeki Olumsuz Etkileri

XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan malî buhranların tebaanın gündelik ihtiyaçlarını olumsuz yönde etkilememesi için pazar ekonomisinin akışkanlığını sağlayan narh sistemi bulunmaktaydı. Temel gıda maddeleri ile gıyecek eşyaları üzerinde uygulanan narh sistemi ile tebaanın mağdur edilmemesi amaçlanmıştı.³² Ayrıca fiyat ayarlaması yapılarak, üretici ile tüketici hakları korunmuş olmaktadır. Bu sistemle sosyo-ekonomik yapının kendi içinde dengeleyici bir rol üstlenmesi ile ticari hayatın canlı tutulması sağlanmıştı. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında narh sisteminin adil bir şekilde uygulanmamasında liyakatsiz muhtesiplerin pazar yerlerinde görevlendirilmesi belirleyici olmuştu. Narh³³ sistemin doğasına (fiyat ayarlanması) aykırı pazar yerlerinde alış verişlerin yapılması tebaadan bazılarını zenginleştirirken tebaadan geniş bir kitleyi de olumsuz etkilemişti.

Narh sisteminde yaşanan sorunlar, tebaanın gündelik ihtiyaçlarını temin etmede zorluklar yaşamasına sebep olmuştu. Şöyle ki emtianın aşırı derecede kontrolsüz artışı enflasyonist bir sürecin yaşanmasına yol açarken ticari faaliyetleri sekteye uğratmıştı. Bu durum ise yiyecek ve gıyecek fiyatlarını artırmış ve tebaa temel ihtiyaç maddelerini karşılamakta zorluk yaşamıştı. Paranın değer kaybetmesi tebaanın alım gücünü sınırlamış, ticari faaliyetleri de azaltmıştı. Merkezî yönetim ağırlaşan ekonomik yapı karşısında tebaanın temel ihtiyaç malzemelerinin karşılanması amacıyla ithalatı kolaylaştırıp ihracatı yasaklamış, artan emtianın fiyatını kontrol etmek için de muhtesipler vasıtasıyla narh sistemini uygulamıştı.³⁴ Merkezî yönetim ekonomik hayatı düzenleyici tedbirler almasına rağmen XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde akçe cinsinden fiyatlar yaklaşık beş kat artmıştı. Hatta 1585-1586 yıllarında yaşanan büyük malî buhran dolayısıyla fiyatların iki katına kadar yükselmesi tebaanın alım gücünü düşürmüştü³⁵ ve ticari faaliyetleri olumsuz etkileyerek ekonomide durağanlık yaşanmıştı.

Ekonomik durağanlık tebaanın gündelik hayatına enflasyon olarak yansımıştı. Buna bağlı olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısında hubûbat ve bakliyat fiyatlarında aşırı derecede artış yaşanmıştı. Bu durumu Trabzon sancağındaki hubûbat ve bakliyat fiyatları örnek vererek daha somut halde

³² Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., s. 172-173.

³³ **Narh**: Türkçe nark kelimesinden gelen bu kelime Arapça es'ar kelimesinin karşılığıdır. İstilah manası, bir mal veya hizmet için, ilgili resmi makamların tesbit ettiği fiyat demektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Ünal, a.g.s., s. 512.

³⁴ Nurullah Karta, a.g.m., s. 384.

³⁵ Şevket Pamuk, a.g.e., s. 64.

görebiliriz. Şöyle ki buğday, arpa fiyatları %100 oranında artış gösterirken 1515-1554 yıllarından 1583 yılına gelindiğinde mercimek ile bakla fiyatları %50 artmıştı.³⁶ Özellikle temel gıda maddelerindeki artış ekonomik durumun ne derece ağır olduğunu göstermektedir. Öyle ki, temel gıda maddelerindeki artış tebaanın alım gücünü düşürmüş ve iç ticareti sekteye uğratmıştı.

Osmanlı Devleti hem uluslararası gelişmelerden hem de iç piyasada kaynaklanan sebeplerden tarihinde ilk büyük devalüasyonu 1586 yılında yapmak zorunda kalmıştı.³⁷ Buna rağmen paranın değerini kaybetmesine mani olamamıştı. Osmanlı akçesinin değer kaybetmesiyle de ticarî faaliyetler ile tebaanın alım gücü zayıflamıştı.

Osmanlı Devleti'nin iç pazarında yaşanan ekonomik resesyonun bir başka sebebi ise Pazar ağının gelişmemesi ile yolların yeterince güvenli olmaması etkili olmuştu. Üsküb ve İskil yollarında tüccarların soyulup katledilmesi ve bu menfur işi yapanın da bir sipahi³⁸ olması oldukça manidardır. Bu bağlamda gerek devlet memurlarının gerekse eşkıyaların yaptıkları soygun, yağma ve talan, tüccarların katl edilmesi iç pazarın zarar görmesine sebep olmuştu. Bunun yanı sıra devletin ağır bir malî bunalımda olması gibi sebepler ticarî hayatın resesyona uğramasına yol açmıştı.

b) Muhtekirlerin (Karaborsacıların), Tebaanın Zahire ve Et Gibi Temel Gıda Maddelerinin Temininde Yaşattıkları Zorluklar

Muhtekirler³⁹ (karaborsacılar) temel gıda maddeleri başta olmak üzere emtiayı bolluk zamanında ucuza alıp kıtlık ya da darlık zamanında pahalıya satarak haksız kazanç sağlayıp tebaayı mağdur etmişlerdi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında tebaa yoklukla mücadele ederken muhtekirler bir yandan aranan temel gıda maddelerini stoklayıp fiyatların artmasına sebep olmuşlar diğer yandan da aşırı derecede zenginleşmenin kapısını aralamışlardı. Böylece arz-talep dengesini kendilerinin istediği gibi gittiğini gören muhtekirler, maddi yönde sıkıntı yaşayanların yoksullaşıp fakirleşmelerine

³⁶ Hanefi Bostan, XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, (Ankara: TTK Yayınları, 2002), s. 346.

³⁷ Mustafa Öztürk, "Osmanlı Para Politikası", (Ankara, XIII. Türk Tarih Kongresi, Cilt III, Kısım III, 1999), ss. 1593 – 1604, s. 1601.

³⁸ BOA MD 25, h. 1756, s. 176.

³⁹ **Muhtekir:** Halkın zaruri ihtiyacı olan buğday, arpa, un gibi gıda maddelerini muzayaka (sıkıntı) zamanında yüksek fiyattan satmak için saklayan kimselere denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Ünal, a.g.s., s. 487.

sebeplere olmuşlardı.⁴⁰ Osmanlı Devleti, muhtekirlerle baş etmek için narh sistemini cari hale getirmişti. Böylece piyasadaki emtianın fiyatını denetlediği gibi üretimde planlamasını yaparak arz-talep dengesini oluşturmak istemişti. Ayrıca tüketici aleyhine fiyat artışları bu şekilde önlenmişti.⁴¹ Buna rağmen İstanbul ve Edirne gibi büyük şehirlerdeki tebaanın, iaşesinin sağlanmasında sorunlar yaşanmıştı.⁴² İstanbul iskelesine yanaşan meyve yüklü gemiler liman denetimi yapılmadan manavlar tarafından karşılanıp meyveler alınıp depolanmaktaydı. Bunun sonucu olarak piyasada meyve darlığı yaşanmaktaydı. Bu durumda istifade eden muhtekirler, meyveleri pahalıya satmaktaydılar. Bu sebeple reâyâ mağdur edilmekteydi. Yaşanan meyve darlığının önünün alınıp karaborsacılara fırsat verilmemesi için ihtisap iskelesine gemilerin yanaşmasına, muhtesibin nezaretinde meyvelerin narhı ruzı ile satılmasına karar verilmişti.⁴³ Rodoscuk reâyâsından bazılarının buğdayları ambarlara stoklayıp gemi kaptanları ile anlaşarak buğdayları kim fazla para ile almak isterlerse onlara satmaları hususunda anlaşmışlardı. Bu nedenle başkentin buğday ihtiyacı karşılanamamıştı.⁴⁴ Buğdayların geçerli fiyat üzerinde değil de fazla fiyata satılması buğday fiyatlarının yükselmesine ve kıtlığa yol açmıştı. Merkezî yönetimin aşırı fiyat artışlarını önlemeye yönelik aldığı bazı tedbirler de kifayetsiz kalmıştı. Alınan tedbirlerin kifayetsiz kalmasında karaborsacılık oldukça etkili olmuştu.

c) Aynî Alınan Bazı Vergilerin Nakdî Alınması Nedeniyle Karşılaşılan Zorluklar

Osmanlı Devlet teşkilatının en önemli müesseselerinden biri olan maliyenin ana kaynakları arasında vergi gelmekteydi. Vergiler tebaada iki şekilde alınmaktaydı. Bunlardan birincisi şer'î vergiler iken diğeri ise örfî vergilerdi. Şer'î vergilerin maliyenin ihtiyacı olan gelirleri sağlayamaması durumunda örfî vergilere başvurulmaktaydı.⁴⁵ Bu bağlamda Osmanlı müesses nizamın nirengi taşı, kurumsal ve sistemli bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmıştı. Öyle ki "Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren teşkilatlı bir yapı üzerinde kurumlarını oluşturarak merkezî

⁴⁰ Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., s. 189-190.

⁴¹ Ahmet Tabakoğlu, a.g.m., s. 112.

⁴² Ahmet Tabakoğlu, a.g.m., s. 130.

⁴³ BOA MD 71, h. 325, s. 164.

⁴⁴ BOA MD 69, h. 25, s. 16 – 3.

⁴⁵ Ziya Kazıcı, İslâm Medeniyeti Ve Müesseseleri Tarihi, (İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, IX. Baskı, 2011), s. 445.

yönetimi daha güçlü hale getirmeyi amaçlamıştı.”⁴⁶ Sistemli ve planlı bir şekilde kurumsal yapısını oluşturarak varlığı devam ettiren Osmanlı Devleti için akarata (gelirlere) ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu akarat için devletin en önemli gelir kaynağı olarak gördüğü, tebaadan alınan vergiler yer almaktaydı. Devletin ictimâî hayatı yönlendirip yönetmesinde, amme hizmetlerini yerine getirmesinde, tebaada toplanan vergiler oldukça önemli bir yere sahipti.

Osmanlı Devleti'nin vergi sisteminin asıl kaynağı İslam vergi sistemine dayanmaktaydı. Bununla beraber Osmanlı vergi sistemi hem şer'i hem de örfi vergiler üzerine kurulmuştu. Devletin asli görevlerini yerine getirme de tebaada alınan vergiler hazine için önemli bir gelir oluşturmaktaydı. Tahsildarlar tarafından vergiler belli kurallara göre tebaadan toplanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde vergiler ne zaman toplanacağı hakkında İdris-i Bitlis'i dönemin padişahı Yavuz Sultan Selim'e sunduğu Kanun-ı Şehin Şâhî adlı eserinde tavsiye niteliğinde belirtmişti. Şöyle ki *“Sultan ra'iyetden alacağı vergileri, belli mevsimlerde talep etmeli ve onların perişan zamanlarında istememelidir. Vergi talep zamanı olarak, mahsullerin yetişme ve biçilme anları uygundur. Yoksa reayanın çalışmadığı zamanlar uygun değildir.”*⁴⁷ demişti. Bu şekilde vergilerin rastgele değil de sistemli ve planlı toplanması kural haline gelmişti. Bu bağlamda tahsildarların tereke ile şire öşürlerini zamanında aynı olarak almayı ileri bir süreçte borçları nakit olarak alması nedeniyle reâyâyâ zulüm yapmışlardır.⁴⁸ Tahsildarların aynı ile vergi almayı reâyâyâ zulüm yapmaları halinde başka vilâyetlere sürgün cezası verilmekteydi.⁴⁹

C) Malî Buhranlar Döneminde Ehl-i Örf Ve Ehl-i Şer'in Görevlerini Suistimalleri

a) Ehl-i Örf ile Ehl-i Şer'in Görevlerini Suistimalleri

XVI. yüzyılın ikinci yarısında hazinenin malî sorunlarını çözmek için para karşılığında memuriyetler satılır olmuştu. Mal gücüyle (rüşvet) bürokraside yer tutanlar kanunsuz olarak vergiler toplayarak tebaaya zulüm etmişlerdi. Öyle ki Şam valisi olmak için yüz bin düka rüşvet veren Sinan Paşa 1595 yılında öldüğünde *“...altı yüz bin düka, iki milyon dokuz yüz bin*

⁴⁶ Savaş Yılmaz, “III. Murat Döneminde Anadolu ve Rumeli'deki Eyaletlerdeki Örnekler Işığında Reaya, Arasındaki Sorunların Divan-ı Hümâyûna Yansımaları Üzerine Değerlendirmeler”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. V, s. 17, 2018, ss. 260-276. s. 3.

⁴⁷ Coşkun Can vd., a.g.m., s. 1.

⁴⁸ BOA MD 51, h. 107 s. 47.

⁴⁹ BOA MD 69, h. 88 s. 50-1.

gümüş ve beş yüz bin dükalık kıymetli taş ve kumaş bulunmuştu."⁵⁰ Aynı Sinan Paşa vezirlik makamına gelmek için mücadeleye giriştiği Lâla Paşa'yı birkaç kese filorin rüşvet vererek atanmıştı⁵¹. Hızlı bir şekilde Osmanlı bürokrasisinde ilerleyen Sinan Paşa'nın bu kadar servet biriktirmesinde görevini suistimal etmesi, tebaada haksız vergi toplaması vs. gibi sekavetlerinin olması elbette kaçınılmazdı. Çünkü Şam Valiliğine ve vezirlik makamına gelmesinde liyakatinden ziyade verdiği rüşvet etkili olmuştu. Bu sebeple verdiği rüşveti tebaada kanunsuzluklara başvurarak çıkarmasına ve devlet malını zimmetine geçirmesine yol açmıştı.

Osmanlı Bürokrasisinde rüşvetin çok yaygın olduğu XVI. yüzyılın ikinci yarısında Sokullu Mehmet döneminde bu hasis durum azalmıştı. Sokullu'nun ölümünden sonra rüşvet devletin en üst yönetiminde dahi etkili olmuştu. Şöyle ki İsfendiyar Oğulları soyundan Şemsi Paşa'nın bir gün yalısına oldukça mutlu bir halde geldiği görülmüş ve bunun sebebi sorulduğunda; *"Bugün Sultan Murad'a büyücek bir rüşvet kabul ettirdim. Artık bundan sonra bu tat Osmanlı sultanlarının damağında kalır ve bu da devlet düzeninin bozulmasına yol açar..."*⁵² demişti. III. Murat döneminde asker sayısının oldukça artması, devlette israf ve zararların artarak devam etmesi, maliyenin gelir-gider dengesini bozmuş ve ilk defa devlet bütçesi 70.000.000 açık vermişti.⁵³ Bütün bu gerekçelerden dolayı III. Murat, devlet hazinesinin açık vermesiyle de İsfendiyar Beyi Şemsi Paşa'dan rüşvet almak zorunda kalmıştı. Böylece III. Murat döneminde devletin ekonomik tablosu bozulmuş ve bozulan malî yapı, tebaaya olumsuz yansımıştı.

Devlet düzenin bozulmasında önemli bir yere sahip olan rüşvetin Osmanlı merkezî yönetiminden taşradaki yöneticilere kadar sirayet ederek bu çirkin halin tebaa üzerinde menfi tesirleri olmuştu. Şöyle ki taşrada önemli görevleri yerine getiren kadıların haksız uygulamaları tebaa tarafından arz-ı hallerle divâna arz edilmişti. "Bununla beraber kadıların atandıkları yerlerde sınırlı bir zaman aralığında görev yapıp ma'zul kadı sıfatıyla İstanbul'a çağrılıp ne zaman göreve başlayacaklarının belli olmaması (zaman-ı infisallerinde), geçimlerini temin etmek için görevdeyken rüşvet alıp yolsuzluk yapmalarının gerekçesini oluşturmuştur. Bu durumda bazı kadıların haksızlık yapıp yanlı karar vermelerinde ekonomik nedenler belirleyici olmuştu. Şöyle ki; III. Murat döneminde 1584

⁵⁰ Ziya Karamursal, a.g.e., s. 8-9.

⁵¹ Ziya Karamursal, a.g.e., s. 24.

⁵² Mustafa Nuri Paşa, Netayic Ül - Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, C. I-II., (Ankara, T.T.K Yayınları, 1992), s. 130.

⁵³ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 161 - 162.

yılında züyuf akçe çıkarılarak, devaluationa gidilmişti. Bu yüzden bu dönemde yaşanan sosyo-ekonomik sorunların, kadıların dahi yolsuzluk yapmalarına, rüşvet alıp haksız karar vermelerine giden kapıyı aralamıştı.”⁵⁴ Ehl-i örf ile ehl-i şer’ (devlet memurları) görev ve yetkilerini kullanarak haksız kazanç sağlayıp tebaa üzerinde baskı kurdukları gibi devlet gelirlerini kasıtlı olarak zarara uğratarak da suç işlemişlerdi. Timaşvar kadısına gönderilen hükümde köyün altı yüz atmış bin akçeye iltizama verilmiş olduğu ancak yüz bin akçe daha fazla verene verilmeyerek devletin hazinesine zarar verdirildiği belirtilmişti.⁵⁵ Merkezi yönetimdeki bozulma taşraya kadar sirayet ederek mansıplar ehil olmayanlara iltimas ya da rüşvet karşılığında verilerek⁵⁶ devlet hazinesi zarara uğratılmıştı

Tebaanın bazı hizmetleri yerine getirmesi karşılığında örfi vergilerden muaf tutulması kanunla belirlenmişti. Buna rağmen görevini suistimal eden bazı devlet memurları reâyâyâ angaryalar yükleyerek zulüm yapmışlardı. Örneğin Istranca köylülerinin celebçilik görevlerine binaen tekâlîf vergilerinde muaf tutulmaları emr-i şerif verilmesine rağmen subaşının Istranca köylülerine bin çeki⁵⁷ odun salarak zulüm yapmıştı.⁵⁸

Merkezî yönetim görevlerini suistimal edenleri cezalandırarak bu suçun tekrar edilmemesi için idari ve cezai kararlar vermişti. Bu bağlamda timarlı sipahinin görevini suistimal edip tebaaya zulüm yapması üzerine timarın elinde alınmasına, çavuşluğuna son verilmesine ve sürgüne gönderilmesine karar vermişti.⁵⁹ Verilen cezanın üç şekilde tecelli ettiği görülmektedir. Birincisi timarlı sipahinin geliri elinde alınmış ikincisi görevine son verilmiş üçüncüsü ise toplumdaki yerini kaybetmesi şeklinde olmuştu. Görevini suistimal ederek resmi belge üzerinde kazıntı yapan Ruznâmgeci Hasan, Cezayir’e sürgün cezası verildiği⁶⁰ gibi Sipahi Hamza Bali’ye sahte belge düzenleme suçunda elinin kesilmesine karar verilmişti.⁶¹

⁵⁴ Savaş Yılmaz, “III. Murat Döneminde Anadolu ve Rumeli Eyaletlerindeki Kadı ve Naiblerin Değerlendirilmesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. V, s. 18, 2018, ss. 420-441, s. 8.

⁵⁵ BOA MD 24, h. 59, s. 59.

⁵⁶ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı’da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumlar*, s. 118.

⁵⁷ **Çeki**: Türkçe tartmak anlamındaki çekmek kelimesinden gelen çeki tabiri odun, taş ve sairenin tartılması için kullanılan eski bir ölçü birimi demektir. Ayrıntılı bilgi için bkzn: Mehmet Ali Ünal, a.g.s., s. 164.

⁵⁸ BOA MD 70, h. 376, s. 199.

⁵⁹ BOA MD 70, h. 130, s. 61.

⁶⁰ BOA MD 69, h. 46, s. 27-1.

⁶¹ BOA MD 69, h. 117, s. 65 – 2.

b) Ehl-i Örf ile Ehl-i Şer'in Kanunsuz Vergi Toplamaları

Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kalemleri arasında tarımsal faaliyetlerde elde edilen vergiler oluşturmaktaydı.⁶² Akçenin ayarının düşürülüp ekonomik krizlerin yaşandığı XVI. yüzyılın ikinci yarısında reâyâ, geçimini sağladığı buğday ve arpayı elde etmek için amansız çalışmıştı. Reâyânın toprak ve emek bileşeninde yoğun olarak çalışarak elde ettiği tarımsal ürünlere tahsildarların vergiler üzerinde suistimalleri "...gâh, teslim olunmadı, diye tekrar talep ederler ve gâh çürüyüp işe yaramaz hale geldi, diyerek kat kat fazlasını talep etmeleri"⁶³ en çok kanunsuz vergilerin toplanmasının gerekçesini oluşturmuştu. Böylece vergiler üzerinde reâyânın sui+++++stimal edilmesi sistemli bir şekilde yoğunlaşarak devam etmişti. Öyle ki nüzul ve avâriz vergilerin toplanması için eyaletlere ferman gönderildiğinde kadılar köylere birer mübaşir göndererek mahkemeye davet ederdi. Köylere giden mübaşirler kanunla belirlenen yol hizmeti adı altında almaları gereken flori miktarını kadıya yazdırdıkları belgelerden daha fazlasını alırlardı. Kadı ise kendisine gönderilen ferman gereğince İstanbul askerinin aşırı miktarda vergi aldığını ilan ederek hane başı birer "şâhî"⁶⁴ toplanmasına karar verip⁶⁵ mübaşir vasıtasıyla usulsüz topladıkları vergileri kendi aralarında paylaşırlardı. Tebaa bazı devlet memurlarının kanunsuz vergi toplamalarını Divân-ı Hümâyûna arz ederek yaşadıkları sorunlara resmiyet kazandırmıştı. Böylece tebaa kanunlara uyararak devlete bağlılıklarını göstermiş aynı zamanda tahsildarların görevlerinde suistimal ettiklerini de devletin en yetkili kurumu olan divâna arz etmişlerdi.⁶⁶

Tımaşvar Beylerbeyi ile defterdarına gönderilen hüküm de tahsildarların, tebaadan almaları gereken vergileri zamanında ve belirlenen oranda almadıkları⁶⁷, Cesan Bedre beyinin hurma, pembe, soğan ve bakla gibi hububattan aynı⁶⁸ vergilerin alınması gereken vergileri aynı almadığı gibi vergiyi zamanında da toplamayarak başka bir zaman gelip cerime adı

⁶² Mehmet Öz, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylülerin Vergi Yükü Ve Geçim Durumu Hakkında Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları XVII*, İstanbul, 1997, ss. 76 - 90. s. 77.

⁶³ Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., s. 183.

⁶⁴ Şâhî: Yavuz Sultan Selim'in bastırıldığı altın para demektir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III., (İstanbul: M.E.B. Yay. 1946), s. 304.

⁶⁵ Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., s. 183.

⁶⁶ Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 189.

⁶⁷ BOA MD 23, h. 80, s. 39.

⁶⁸ Aynı: Tamamen kendisi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), s. 958.

altında fazla vergi toplayarak reâyâyâya zulüm yaptığı⁶⁹, Sancak Beyi Mehmet'in etrafındakilerle köylere giderek reâyâdan kanuna mugayir olarak üçer dörder yüzer altın vergi topladığı, istediği oranda vergi vermeyen köyleri yakıp yıktığı ve reâyânın mallarını yağma ve talan ettiği⁷⁰, Ergene kadısının avarızı divaniye ile tekâlifi örfiyeden muaf olan reâyâdan kanuna mugayir vergiler topladığı⁷¹, Ahmet Çavuş'un reâyâdan zahire toplarken bazılarında fazla zahire alırken bazılarını koruyup kolladığı⁷² Baba Nam kasabasında ki Fındık Naibi, voyvodolar ve il erleri ile reâyâdan öşürleri fazladan aldı⁷³, haksız kazanç sağlayarak görevlerini suistimal etmişlerdi.

Reâyânın hizmetine binaen bazı vergilerde muaf olması gerekirken devlet memurlarının kanuna aykırı davranışları da divâna şikâyet konusu olmuştu. Timaşvar beyi ile defterdarına gönderilen hükümde sancak beyi, voyvodalar, züema ve erbab-ı timar sahiplerinin güherçileci köylere giderek reâyâyâya salmalar salarak angarya yaptıkları⁷⁴, bazen de ehl-i örf ile ehl-i şer'in bidatler oluşturarak reâyâda değişik adlar altında vergiler alarak zulüm yaptıkları belirtilmişti.⁷⁵

Tahsildarlardan bazıları vergileri eşitçe toplamayarak reâyâyâya zulüm etmişlerdi. Örneğin, Mora Beyi ile kadısına gönderilen hükümde tahsildarların naiblerle işbirliği yaparak ağnam⁷⁶ vergisi vermeleri gerekenlerde vergiyi almadıkları, sürüleri olmayan reâyâdan da ağnam vergisi alarak⁷⁷ reâyâyâya zulüm yaptıkları gibi ağnam vergisini toplayan tahsildarların iki koyuna bir akçe ve her üç yüz koyuna resmi ağıl beşer akçe almaları gerekirken reâyâdan daha fazla vergi alarak haksızlık yaptıkları belirtilmiştir.⁷⁸

⁶⁹ BOA MD 23, h. 391, s. 185.

⁷⁰ BOA MD 23, h. 113, s. 54.

⁷¹ BOA MD 23, h. 177, s. 87.

⁷² BOA MD 26, h. 546, s. 197.

⁷³ BOA MD 23, h. 470, s. 622.

⁷⁴ BOA MD 23, h. 731, s. 629.

⁷⁵ BOA MD 24, h. 233, s. 87.

⁷⁶ **Ağnam:** hayvanlardan alınan resim mânasına olarak kullanılır bir tâbirdir. Bu makamda "resmi ganem" istilâhı da istimal olunurdu. "Ağnam" koyun demek olan "ganem" in cem'idir. Ganem; koyun demek olduğu, onun cem'ine olan "ağnam" bu itibarla koyunlar mânasına geldiği halde "ağnam" ve "ağnam resmi" alelitlâk hayvanlar vergisi makamında kullanılmıştır. Çünkü ağnam vergisi meyanında koyundan başka keçi, domuz ve dededen alınan vergiler de dâhildir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.s, C. I., s. 25

⁷⁷ BOA MD 24, h. 270, s. 99.

⁷⁸ BOA MD 26, h. 228, s. 87.

Tahsildarların haksızlık yaparak reâyâyı gelir kapısı olarak görerek görevlerini suistimal etmişlerdi. Şöyle ki, voyvoda ve subaşilar köylere giderek reâyâyı haps edip şerî şerife muhalif reâyâdan haksız akçe aldıkları⁷⁹, kadı ve naiblerden bazılarının Tımaşvar'a bağlı nahiye ve köylere giderek ölenlerin varislerinde kanunsuz vergi aldıkları⁸⁰, Sancak Muharriri⁸¹ Katip Sarı Osman'ın kanuna aykırı reâyânın mallarını almıştı.⁸² Bunun gibi tımarlı sipahilerin tımar hisselerinin genişlediğini söyleyerek reâyâyı sıkıştırıp fazladan kanunsuz vergi topladıkları⁸³, yeniçerilerden bazılarının yasağcı⁸⁴ olduklarını söyleyip köylere giderek selamlık adı altında kanunsuz olarak reâyâda akçe almışlardı.⁸⁵ Bütün bu olumsuzluklar nedeniyle reâyâ, köylerini terk etmiş, devletin reâyâdan aldığı vergilerde bir azalmaya sebep olmuştu.

Merkezî yönetim kanunla belirlenen vergilerin haricinde fazladan vergi alanları ağır bir şekilde cezalandırarak tebaaya zulüm yapılmasına mani olmaya çalışmıştı. Taşradaki devlet memurlarının görevlerini kötüye kullanmaları tebaa tarafından arz-ı hal sunularak divâna sunulmuştu. Vergilerin toplanmasında suistimali olanların mansıpları ellerinde alınarak cezalandırılmışlardı.⁸⁶

D) Malî Buhranların Toplumsal Suçlar Üzerindeki Etkileri

a) Eşkîyalık

Osmanlı Devleti'ni XVI. yüzyılın ikinci yarısında en çok uğraştıran gailerin başında eşkıyalık olayları gelmişti. Eşkîyalık olaylarının ortaya çıkmasında kamu gücünün yani devlet irade ve gücünün zaafiyet göstermesi ile malî yönden bunalan tebaadan bazılarının kendi aralarında güç birliği oluşturmaları etkili olmuştu. Şöyle ki, XVI. yüzyılın ikinci

⁷⁹ BOA MD 47, h. 193, s. 76.

⁸⁰ BOA MD 26, h. 249, s. 133.

⁸¹ **Muharrir-i memâlik:** Tahrir zamanlarında araziye yazmaya memur kimse. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Ali Ünal, a.g.s., s. 485

⁸² BOA MD 48, h. 1067, s. 367.

⁸³ BOA MD 47, h. 17, s. 8.

⁸⁴ **Yasağcı:** 1. Sefarethanelerin muhafazasına ve taşra kulluklarına memur edilen yeniçerilere verilen isim (Bkz. Kulluk). 2. Yeniçerilere ocak ve askerlik hizmetleri dışında verilen bir görev. Yasağcıların görevi şehirlere gelen yolların ağzlarını ve asayiş yönünden çok önemli sayılan bazı noktaları gözaltında tutmak ve hükümetin buralar hakkında koyduğu yasakları uygulamaktı. Alım – satım ve taşınmaları kısıtlı olan kimi maddeler üzerinde düzene aykırı iş yapanların kontrolleri de yasağcılara aitti. (Pakalın). Mehmet Ali Ünal, a.g.s., s. 724.

⁸⁵ BOA MD 47, h. 132, s. 52.

⁸⁶ BOA MD 70, h. 109, s. 164.

yarısında gerek merkezi yönetimin gerek ise taşrada bulunan devlet erkânının görev ve yetkilerini suistimal etmeleri, kanun-ı kadîmin bozulmasıyla eşkıyaların özellikle kırsalda bir güç olarak belirmesine yol açmıştı. “Böyle bir dönem içerisinde, yaşamını idame ettirmek zorunda kalan köylülerin, eşkıyalara karşı yaşam hakkını, mal ve ırz dokunulmazlığını nasıl koruması gerektiği sorusu ilk anda akla gelen temel sorulardan biri olsa gerek. Elbette devlet, kırsalda yaşanan olaylar kendisine köylüler tarafından şikâyet edilmesi üzerine; Divan-ı Hümayûnda kararlar alıp, taşrada devlet erkini kullanan beylerbeyliği, sancakbeyliği, kazalardaki ehl-i örf ve ehl-i şer’e hükümler göndererek, köylülerin şikâyetinin dikkate alınmasını, bozulan huzur ve güven ortamının yeniden tesis edilmesini ivedikle emretmişti.”⁸⁷ III. Murat bozulan kamu düzenini yeniden sağlamaya yönelik almış olduğu tedbirler taşrada kanunu uygulayıcılar (ehl-i örf ve ehl-i şer’) tarafından göz ardı edilmesi, kamu hak ve hukukunun korunmasından ziyade kendi menfaatlerini koruyup kollamaları merkezî idarenin almış olduğu tedbirleri zayıf kılmıştı.

Merkezî yönetim tarafından alınan önlemlerin yetersiz kalmasının yanı sıra taşradaki ehl-i örf ile ehl-i şer’den bazılarının eşkıyalarla işbirliği halinde bulunmaları özellikle kırsaldaki tebaanın, eşkıyalık olaylarında en fazla zarar görmesine neden olmuştu. Bu bağlamda eşkıyalık olaylarını kendi içinde iki kısma ayırırsak; birincisi ehl-i örf ile ehl-i şer’in ya doğrudan ya da dolaylı destek verdiği eşkıyalık faaliyetleri; ikincisi ise tebaadan bazılarının oluşmuş bir kanunsuzluk harekâtı olarak sınıflandırabiliriz. Bu hususta gerek ehl-i örf ile ehl-i şer’in gerekse tebaadan bazılarının yapmış oldukları eşkıyalık olaylarının neler olduğuna dair hükümlere bakacak olursak; Erzurum beylerbeyine ve kadısına gönderilen hükümde Tımarlı sipahinin yüz kadar atlı birlikle evler basıp, tebaadan bazılarını yaralayıp cinayetler işlediği gibi tebaanın mallarını yağma ve talan ettiği.⁸⁸ Haleb beylerbeyi ile Hama kadısına gönderilen hüküm de ise Hama’ya bağlı Semale köylülerinin yollara inip soygun yaparak yolcuları öldürdükleri⁸⁹ gibi Delvine ve Avlonya Sancaklarına bağlı bazı köylerin isyan edip etraftaki köylere girerek yağma ve talanda buldukları⁹⁰, Konik Yaylasında eşkıyaların yol kesip cinayet işledikleri⁹¹ gibi eşkıyaların hac yollarına inerek hacıları katl edip soydukları⁹², Niş Sancağındaki Cebelü Dağının eşkıyaların

⁸⁷ Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümayûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 168–169.

⁸⁸ BOA MD 27, h. 812, s. 339.

⁸⁹ BOA MD 27, h. 746, s. 314.

⁹⁰ BOA MD 23, h. 75, s. 38.

⁹¹ BOA MD 23, h. 86, s. 42.

⁹² BOA MD 25, h. 2111, s. 224.

yatağı olduğu etraftaki köylere girerek reâyânın mallarını⁹³, bağlarını, bahçeleri ile harmanlarını yağmalayarak⁹⁴, harman yerleri⁹⁵ ile evlerini ateşe verdikleri⁹⁶ Kara Hızır oğullarının eşkıyalık yaparak reâyânın hatunlarına tecavüz edip mallarını yağmaladıkları ve müteveffa Recep Çavuşun on vukiyye⁹⁷ miktarı altınını çalmışlardı.⁹⁸

Eşkıyalıkla mücadelede devlet kanun ve kolluk gücünü kullanarak mücadele etmişti. Merkezi yönetimin eşkıyalarla istenilen ölçüde başarılı olamamasında devlet memurlarından (ehl-i örf ve ehl-i şer') bazılarının eşkıyalarla işbirliği yapmaları yapılan mücadelenin sekteye uğramasında oldukça etkili olmuştu. Devlet eşkıyalara çeşitli cezalar vererek menfûr vakanın bir an önce sona erdirmeyi amaçlamıştı. Eşkıyaların şer'le haklarından gelinmiş⁹⁹ yani öldürülmüşlerdi. Eşkıyabaşı Hacı Mehmet'in, Kıbrıs'a sürgün edilmesine¹⁰⁰, karar verildiği gibi eşkıya elebaşlarının bazen de başlarının kesilmesine karar verilmişti.¹⁰¹ Eşkıyalarla işbirliği yapan ehl-i örf ya da ehl-i şer'den bazılarının ise mansıpları alınarak devlet kapısından uzaklaştırılmışlardı. Bu bağlamda Avcıbaşı Mehmet'in görevinden azl edilmesine¹⁰², naibin ulufesinin kesilip şer'le gereğinin yapılması emredilmişti.¹⁰³ Merkezî yönetim kanun ve kolluk gücüyle eşkıyalıkla mücadele ederek bu menfûr olayı önlemeye çalışmıştı. Asıl sorunu yani ekonomiyi canlandırıp güvenliğin kırsalda daha muhkem hale getirememişti. Bu durum ise eşkıyalık olaylarının uzun yıllar sürmesine sebep vermişti.

b) Rüşvet, İltimas ve İrtikâp Suçları

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kanun-ı kadimin bozulmasıyla beraber ehl-i örf ile ehl-i şer'in rüşvet ve iltimasla gelir kapısı oluşturmuşlardı. Bu durumun ortaya çıkmasında gerek devlet memurlarının atanma şekli gerek

⁹³ BOA MD 26, h. 43, s. 15.

⁹⁴ BOA MD 47, h. 25, s. 10.

⁹⁵ BOA MD 48, h. 177, s. 62.

⁹⁶ BOA MD 70, h. 12, s. 7.

⁹⁷ **Kıyye**: Okka adlı eski ağırlık ölçüsünün diğer ismi olup 400 dirhemden ibaretti. Buna ukiyye veya vukiyye de denirdi. Yedi miskal vezinde ve kırk dirhem olan vezne kıyye denir. (Dirhem) Mehmet Ali Ünal, a.g.s., s. 404.

⁹⁸ BOA MD 70, h. 11, s. 6.

⁹⁹ BOA MD 48, h. 177, s. 62.

¹⁰⁰ BOA MD 47, h. 330, s. 132

¹⁰¹ BOA MD 47, h. 369, s. 141.

¹⁰² BOA MD 49, h. 377, s. 173.

¹⁰³ BOA MD 71, h. 2, s. 1.

ise yaşanan malî buhranlar etkili olmuştu. Şöyle ki kadılardan bazıları mülazemet sürelerinde verdikleri altın ve gümüşleri almak için görevlerini suistimal ederek haklıyı haksız, haksızı da haklı göstererek haksız kararlar vermişlerdi. Kadıların hukuksuzluklarında gerek ekonomik sebepler gerekse taşranın ileri gelenlerinin hatırı ya da baskıları etkili olmuştu. Özellikle hukuksuzluk batağındaki kadıların yanlı karar vermelerinde rüşvet belirleyici olmuştu.¹⁰⁴ Bu bağlamda Bolu Beyi ile kadısına gönderilen hükümde Eflak Yenice kaza tebaasının arz-ı hal sunup kadıları Sinan'ın kanunsuz olarak akçeler alarak suç işlediği¹⁰⁵, Karapınar kadısının kanuna mugayir davranarak şehirlinin yaylağa gitmesi yasak olmasına rağmen hane başı onar akçe rüşvet alarak şehirlilerin yaylaya gitmesine izin vererek reâyâyâ/köylülere haksızlık yapıp görevini kötüye kullandığı¹⁰⁶, Kökhöyük kadısının davacıdan almış gurus rüşvet alarak davalı aleyhine karar verdiği¹⁰⁷, Seferihisar kadısı Mevlana Resul'ün, reâyâdan Baba Ahmet'in malını ve akçelerini gasp ettiği gibi devlet malını yediği belirtilmişti.¹⁰⁸

Yargı erkini kadılar gibi kullanan naiblerden bazıları da görevlerini suistimal etmişlerdi. Birecik beyi ile kadısına gönderilen hüküm de Birecik tebaasının divâna rika sunarak Birecik'te Naibi Ahmet'in, tebaaya zulüm yaparak akçelerini zorla aldığı¹⁰⁹ gibi Sipahi Hızır, Kendüler(?) köyünde reâyâdan bazılarına bühtanda bulunup yalancı şahitlerle işbirliği yaparak hapsedmişti.¹¹⁰

Görevini kötüye kullanan kadı ve naiblerin yanı sıra sipahi ve subaşılar da haksız uygulamalarda bulunarak tebaaya çeşitli zulümler yaparak suç işlemişlerdi. Kastamonu beyi ile Taşköprü ve Küre kadılarına gönderilen hüküm de Sipahi Hızır'ın Seralı köyünde Çelebi'ye on beş filoriye sattığı bir yeri başka bir köylüye de sattığı, köylü akçesini istediğinde vermeyip iki yüz kırbaç vurduğu gibi köylülerden Murat'ın dahi on beş filorilik yerini zorla elinden alarak zulüm yaptığı.¹¹¹, Ankara beyine gönderilen hükümde ise Ankara subaşısının tebaaya zulüm yaptığı için görevden azledilmiş olduğu belirtilmişti.¹¹²

¹⁰⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., s. 140-141.

¹⁰⁵ BOA MD 27, h. 784, s. 328.

¹⁰⁶ BOA MD 23, h. 438, s. 607.

¹⁰⁷ BOA MD 48, h. 477, s. 171.

¹⁰⁸ BOA MD 24, h. 368, s. 28.

¹⁰⁹ BOA MD 27, h. 768, s. 322.

¹¹⁰ BOA MD 23, h. 552, s. 264.

¹¹¹ BOA MD 27, h. 757, s. 318.

¹¹² BOA MD 23, h. 4, s. 2.

Tebaaya yapılan haksızlıkların boyutları sancakbeyleri ile voyvodalara kadar uzanmıştı. Rumelinde bulunan beylere ve kadınlara gönderilen hükümde bazı sancakbeyleri ile voyvodaların eşkiyalarda rüşvet alarak onları serbest bıraktıkları¹¹³, beylerbeyi, sancakbeyi ve subaşlarının köy ve mezralarda işlenen cürm-i galiz¹¹⁴ işleyenlerin asılmaları gerekirken kanuna aykırı olarak rüşvet karşılığında salıverildikleri¹¹⁵, eşkiya Veledi Ala zimminin derdest edilmesinden sonra voyvoda tarafından 500 akçe rüşvet alarak serbest bıraktığı¹¹⁶, Yeni Pazar kadısına gönderilen bir başka hükümde ise sancak beyine palanka¹¹⁷ yapımı için akçe gönderilmesine rağmen palanka yapımı için reâyâda haksız olarak akçe topladığı ve reâyâyı palanka yapımında zoraki çalıştırdığı¹¹⁸ gibi Gördülü (?) Cemaati divâna arz sunularak Bahaddin Bey ile oğlunun kendilerine zulüm yaptıklarını belirtmişlerdi.¹¹⁹

Devlet memurları görevlerini suistimal ederek doğrudan çıkar sağladıkları gibi bir de suçlunun nüfuzuna bakarak kanunları tatbikinde yanlış davranarak suç işlemişlerdi. Örneğin Gelibolu kadısına gönderilen hükümde Gelibolu'da içki içilip fuhuş yapılan bir eve sipahinin baskın yaptığı, reâyâdan olanlar ile bu suça katılan bir sipahiyi de mahkemeye çıkardıkları ancak bunu duyan sipahilerden bazılarının, sipahinin bulunduğu yerin basılmasının doğru olmadığı serzenişlerinde bulunarak kadıya baskı yapıp davayı yönlendirmeye çalıştıkları belirtilmişti.¹²⁰ Ehl-i örf suçun niteliğine göre değil de suçlunun kim olduğuna bakılarak kanunların uygulanmasını talep etmiştir. Bu durum kanun ve adalete göre davranılmadığı, güce ve suçu işleyenin statüsüne göre kararların verilmesi gerektiği anlayışının devlet memurlarında hâkim olduğunu göstermektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında kanun-ı kadimin bozulmaya başlamasıyla beraber suçluların cezalandırılmasında ya da serbest bırakılmasında toplumsal statüler, ekonomik güç belirleyici olmuştu. Bu durum ise

¹¹³ BOA MD 23, h. 308, s. 150.

¹¹⁴ **Cürüm ve cinayet resmi:** Timar usulü cari olduğu zamanlarda timar dâhilindeki topraklarda yaşayanların işledikleri kabahat ve cinayet üzerine timar sahiplerinin ceza makamında aldıkları para hakkında kullanılır bir tâbirdir. Timar usulünce timar sahipleri timarları dâhilinde vergi ve resim gibi o nam altında bu türlü cezalar da alırlardı. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.s., C. I, s.

¹¹⁵ BOA MD 48, h. 179, s. 63.

¹¹⁶ BOA MD 25, h. 2738, s. 297.

¹¹⁷ **Palanka:** Etrafı hendekle çevrilmiş ağaç ve topraktan yapılan istihkâma verilen addır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.s., C. II, s. 752.

¹¹⁸ BOA MD 23, h. 479, s. 666.

¹¹⁹ BOA MD 23, h. 542, s. 259.

¹²⁰ BOA MD 27, h. 771, s. 323.

tebaanın, devlete olan güvenini sarsmış, adaletin tevziinde yanlı ve tarafgir olunmasına bağlı olarak da toplumda suç işleme oranları artış göstermişti.

Merkezî yönetimin suç ve suçlularla mücadelede gerekli dirayeti gösterememesi ile taşradaki devlet memurlarından bazılarının rüşvet alıp görevlerini suistimal etmelerinde malî durum belirleyici olmuştu. Bunun yanı sıra tebaanın Divân-ı Hümâyûna sunduğu arzlarda/şikâyetlerde eşkıyaların bazen kaçarak kurtulduklarını bazen de devlet memurlarına (ehl-i örf ile ehl-i şer') rüşvet verip kurtulduklarını belirtmişlerdi.¹²¹ Rüşvet almak nasıl örf ve kanuna aykırı bir durum ise rüşvet vermekte bir o kadar örfen ve kanunen caiz değildi. Bu durumda tebaa ister istemez suç işlemeye sevk edilmişti. Elinde yeterince ekonomik gücü olmayanlar ise herhangi bir şekilde haksızlığa maruz kalmışlardı. Merkezî yönetim memurların rüşvet alıp vermelerini önlemek için suçlulara ağır cezalar vermişti. Rüşvet suçunu işleyenler görevlerinden azl edildiği gibi sürgüne gönderilir¹²² bazen de rüşvet alanın statüsüne bakılmaksızın katledilirlerdi.

c) Ayartmacılık (Dolandırıcılık)

Osmanlı Devletinde amme hizmetini yerine getirenler yaşanan ağır ekonomik buhranların da etkisiyle görevlerini kötüye kullanarak nitelikli dolandırıcılık suçunu işlemişlerdi. Bu bağlamda tebaanın en çok istismar edildiği hususların başında, vergiler üzerinde olmuştu. Şöyle ki sahte mühür yapılarak vergiler toplanmıştı. İspir sancak beyi ile kadısına gönderilen hüküm de Kapû Kethûdası Mezdî'in, İspir Sancak beyi adına sahte mühür yaptırıp tebaada kanunsuz vergiler topladığı¹²³, Şeytan Kulu lakaplı Sinan'ın söğüt ağacında sahte mühür yapıp sahte belgeler düzenlediği¹²⁴, İsmail'in kadı ve naiblerin mühürlerini yaptırıp İmam Hasan'la sahte belgeler düzenleyip¹²⁵ tebaayı dolandırmışlardı. Bunun gibi reâyâdan Kadir'in rüşvetle medresede mezun olarak kendini kadı ilan edip tebaaya çeşitli zulümler yaptığı¹²⁶, Ali'nin Çayırraj köylülerinde Veli'nin iç güveyi olduğu ve ayartmacılıkla reâyâyı dolandırdığı¹²⁷, Mansur'un resmi belgeler

¹²¹ Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 233.

¹²² Kemal Daşcıoğlu, İskân, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007), s. 100.

¹²³ BOA MD 27, h. 687, s. 288.

¹²⁴ BOA MD 71, h. 76, s. 39.

¹²⁵ BOA MD 51, h. 186, s. 82.

¹²⁶ BOA MD 48, h. 32, s. 12.

¹²⁷ BOA MD 23, h. 420, s. 198.

üzerinde kazıntı yaparak vakıf mülkünü üzerine geçirmeye çalışarak vakfı dolandırmaya çalışmıştı.¹²⁸

Devlet kapsamında ilişkisi kesilenlerin de eski yetkilerini kullanarak haksız kazanç sağlayarak gerek tebaaya gerekse devlet hazinesine zarar vermişlerdi. Menos'un bostancılıktan ulufesinin kesilmesine rağmen bostancı olarak gezerek tebaaya envâi zulüm yapıp tebaayı dolandırmıştı.¹²⁹ Bunun gibi Rum ili beyi ile defterdarına gönderilen hüküm de altının yüz yirmi beşer ve kuruşun yetmişer akçeye alınıp satılması için emr-i şerif gönderilmişti. Bu emre Rum ili beyi ile defterdarı uymayarak altın ve kuruşu daha pahalıya tebaaya satarak haksız kazanç sağlayıp tebaayı dolandırmışlardı. Küreciler Ağası Tulum Ali, reâyâdan bazılarının sizi küreci yapacağım diyerek reâyânın akçelerini alarak dolandırmıştı.¹³⁰ Görevini kötüye kullanarak reâyâyı geçim kapısı olarak görüp dolandıran Niksar Kadısı Abdullatif'in, celtikci ve menzilci reâyânın tekâlif vergisinde muaf olmasına rağmen kereste için yüz bin akçe alarak dolandırmıştı.¹³¹

Merkezî yönetim dolandırıcılara sürgün cezası¹³² vererek bu suçla mücadele etmişti. Devlet memurlarının tebaayı dolandırmaları sonunda mansıpları ellerinde alınarak görevlerine son verilmekteydi.¹³³ Alınan cezai önlemlere rağmen dolandırıcılık suçu gerek devlet memurları gerek ise tebaadan bazıları tarafından gelir kapısı olarak görülerek bu suçu işlemeye devam etmişlerdi.

d) Hırsızlık

Tebaanın malî buhranlar sebebiyle ekonomik olarak oldukça ağır şartlar altında gündelik yaşamını devam ettirmeye çalışması, hırsızlık vakalarının oldukça yaygın olmasına yol açmıştı. III. Murat döneminde tebaadan bazıları hırsızlık yaparken aynı suçu ehl-i şer' ile ehl-i örf de işlemişti. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ehl-i şer' ile ehl-i örf ve tebaanın hırsızlık suçlarında işbirliği yapmaları, kamu düzeninin bozulup ekonomik şartların zor olduğunu ve ahlakî değerlerin çözüldüğünü göstermektedir. Bu bağlamda gerek ehl-i örf ile ehl-i şer'in gerekse tebaadan bazılarının hırsızlık suçuna karışmalarında XVI. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik koşulların oldukça

¹²⁸ BOA MD 51, h. 259, s. 115.

¹²⁹ BOA MD 70, h. 31, s. 19.

¹³⁰ BOA MD 24, h. 761, s. 283.

¹³¹ BOA MD 71, h. 140, s. 69.

¹³² BOA MD 51, h. 186, s. 82.

¹³³ BOA MD 70, h. 374, s. 198.

ağırlaşmasının getirdiği fakirliğin bir sonucu olmuştu.¹³⁴ Dulkadriye beyine gönderilen hüküm de Bozok ve Akdağ kadılarının Sipahi Mestan(?)'ın etrafına tebaadan bazılarını toplayarak hırsızlık yaptıkları¹³⁵, mazul¹³⁶ kadı etrafına eşkıyaları toplayarak geceleri evler basıp hırsızlık yaptıkları¹³⁷, Duluk nahiyesine bağlı bazı Ekrad Karyelerinin, eşkıyalar tarafından yağma edilerek mallarının çalındığı¹³⁸, yolcuların eşyaları hırsızlar tarafından çalınmıştı.¹³⁹ Bunun gibi İlbasan ve Ohri'ye bağlı köylerde, eşkıyalarının hırsızlık yaptıkları¹⁴⁰, Debre köylülerinden Memi, Desmin, Erhıya, reâyânın mallarını çaldıkları¹⁴¹, eşkıyadan Şaban'ın, reâyânın at ve katırlarını çaldığı¹⁴² Evsan taifesinden bazılarının köylere girerek reâyânın harman yerindeki ürünlerini¹⁴³, Gönü köylülerinden İlyas ile Fakih'in koyunlarını, Halil'in ambarından buğdayı Kasım çalmıştı.¹⁴⁴ İstanbul'da çıkan yangında esnafın dükkânları yağmalanarak elbise ve eşyaları hırsızlar tarafından çalınmıştı.¹⁴⁵

Merkezî yönetim hırsızlık suçlarına karışanlara şer'i hükümlere göre cezalar vermişti. Hırsızların çalmış oldukları mallar sahiplerine verilirdi. Hırsızlara genel olarak kürek cezası¹⁴⁶ ile sürgün cezası¹⁴⁷ verilirdi. Bazen de idam cezaları¹⁴⁸ verilerek cezalandırmada caydırıcılık ilkesi uygulanırdı.

¹³⁴ Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 102.

¹³⁵ BOA MD 23, h. 218, s. 107.

¹³⁶ **Ma'zuliyet (devresi):** Kadı, sancakbeyi, müderris gibi bazı devlet memurları iki yıl görev yaptıktan sonra iki yıl da azl edilmiş olarak tekrar görev beklerlerdi bu döneme ma'zuliyet devresi denirdi. Mehmet Ali Ünal, a.g.s., s. 450.

¹³⁷ BOA MD 47, h. 180, s. 31.

¹³⁸ BOA MD 24, h. 129, s. 45.

¹³⁹ BOA MD 70, h. 22, s. 13.

¹⁴⁰ BOA MD 25, h. 1555, s. 155.

¹⁴¹ BOA MD 47, h. 27, s. 10.

¹⁴² BOA MD 71, h. 156, s. 77.

¹⁴³ BOA MD 47, h. 484, s. 207.

¹⁴⁴ Savaş Yılmaz, "III. Murat Döneminde Anadolu ve Rumeli'deki Eyaletlerdeki Örnekler Işığında Reaya, Arasındaki Sorunların Divan-ı Hümâyûna Yansımaları Üzerine Değerlendirmeler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.V, s.17, 2018, ss. 260-276. s. 13.

¹⁴⁵ BOA MD 48, h. 39, s. 15.

¹⁴⁶ BOA MD 72, h. 403, s. 208.

¹⁴⁷ BOA MD 73, h. 723, s. 327.

¹⁴⁸ BOA MD 73, h. 577, s. 249.

e) Cinayet

XVI. yüzyılın ikinci yarısında cinayet vakalarının artmasında alacak-verecek meseleleri de etkili olmuştu. Örneğin Çorlu ve Mağlakara kadılarına gönderilen hükümde Kara Pınar köyünden Bekir ile Selanik Sancağından celeplik yapan Hızır'ın, Çorlu kazasına bağlı Kara Sektan köylülerinden İsa Bali'ye kırk koyunu altışar akçeye satarak koyunların parasının bir kısmını aldıkları ve kalan kısmını almak için İsa Bali'nin evine gidip bir tuzakla öldürmüşlerdi.¹⁴⁹ Katiller, maktulün para ve eşyalarını alarak¹⁵⁰, Divane Ali'nin, Konbaş köyünün ekinliklerine zorla girip kardeşi Yusuf ve adamları da köyde iki yüz kadar reâyâyı katl etmişlerdi.¹⁵¹

Reâyâ arasında alacak-verecek nedeniyle işlenen cinayetler olduğu gibi devlet memurları arasında da alacak verecek yüzünden yaralama ve cinayet suçları işlemişti. Bozok Beyi ve kadısına gönderilen hüküm de Naib Mevlana Abdulgani'nin, Sipahi Budak'tan alacağı olduğu, davanın görülmesi için Hasan'ın görevlendirildiği, sipahinin küfür ederek bıçak çekip mahkemenin görüleceği yeri basarak Naib Selman'ı yaraladığı belirtilmişti.¹⁵² Kasten yaralama suçunu işleyenlere değişik cezalar verilmişti. Kıbrıs'a sürgün cezası verilirken¹⁵³, suçlu kürek cezasına çaptırılır¹⁵⁴ ya da şer' ile siyaset olunması¹⁵⁵ yönünde ceza verilirdi.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında bütün zamanlar için geçerli menfur vakalardan biri alacak verecek nedeniyle yaralama ve cinayet suçlarının işlenmiş olmasıdır. Genelde hükümlerin son kısımlarında "*şer' ile icabına olay mahallinde bakulmasına*"¹⁵⁶, denilerek kısas yapılması gerektiği belirtilmişti. Salomon Schweigger, Osmanlı Devleti'nde kasten öldürme suçuna, suçlulara ölüm cezasının verildiğini, cezanın tatbikinin ise katilin boğazından kesilmesi şeklinde olduğu, kellenin vücuttan kesilerek yerine getirildiğini belirtir.¹⁵⁷

Köylüler arasında çeşitli sebeplere bağlı olarak işlenen yaralama ve cinayet suçlarına ağır cezalar verilmişti. Şöyle ki, "*Osmanlı Devleti'nde,*

¹⁴⁹ BOA MD 27, h. 693, s. 290.

¹⁵⁰ BOA MD 48, h. 359, s. 133.

¹⁵¹ BOA MD 23, h. 154, s. 77.

¹⁵² BOA MD 24, h. 119, s. 41.

¹⁵³ BOA MD 72, h. 23, s. 13.

¹⁵⁴ BOA MD 72, h. 523, s. 266.

¹⁵⁵ BOA MD 71, h. 28, s. 13.

¹⁵⁶ BOA MD 48, h. 479, s. 172.

¹⁵⁷ Salomon Schweigger, Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581), Çev.; Türkis Noyan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, II. Baskı, 1994) s. 203-204.

siyaseten katl cezasını gerektiren suçlar dışında kalan diğer suçlar için uygulanan cezalar; teşhir, ta'zir, para cezası, kürek cezası, kalebendlik, sürgün gibi cezalar¹⁵⁸ olmuştur. Cezalandırma prensipleri zaman içinde değişerek, bazı dönemlerde belirli cezalar daha çok verilir olmuştur. Her ne kadar suçlulara devlet tarafından ağır cezalar verilmiş olsa dahi suçların işlenmesine mani olunamamıştır.¹⁵⁹

f) Fuhuş ve Tecavüz

XVI. yüzyılın ikinci yarısında devlet ve toplum normlarında çözülmenin yaşanması, ağır sosyo-ekonomik buhranlarla tebaanın gündelik hayatını idame ettirmeye çalışması, toplumun temel değerlerinde bir kopuşun yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda fakirliğin artarak alım gücünün zayıflaması yani tebaanın yoksullaşması Osmanlı toplumunda fuhşun artmasına sebep olmuştur.

Toplumsal normlara aykırı olan fuhuş bazen ehl-i örf ve ehl-i şer' tarafından da yapılmıştır. Vidin beyi ve kadısına gönderilen hüküm de Sipahi Mehmet'in reâyânın evlerini basıp namuslu kadınlara tecavüz ettiği¹⁶⁰ gibi müteferrika¹⁶¹ taifesinin de reâyâ ve berayanın evlerini basıp hanım ve çocuklarına tecavüz etmişlerdir.¹⁶² Devlet memurlarının yanı sıra eşkiyaların da reâyâ ve berayanın evlerini basarak çocuk ve hanımlarına tecavüz etmişlerdir. Örneğin eşkiyalar, reâyâdan Osman'ın evini basıp hanımına tecavüze yeltenmişler¹⁶³, Gediz köylülerinden Hamza ile Süleyman'ın ise köylülerin kız ve erkek çocuklarının ırzlarına geçmişlerdir.¹⁶⁴ Terseme Aşireti mensuplarından bazıları ise eşkiyalık yaparak köylere gidip reâyânın kadınlarını cebren aldıkları¹⁶⁵, eşkiyalar köyleri basarak reâyânın ehl-i iyallerine fi'l-i şeni'¹⁶⁶ de bulunup¹⁶⁷ toplumsal norm ve kurallara aykırı davranmışlardır.

¹⁵⁸ Kemal Daşcıoğlu, a.g.e., s. 36.

¹⁵⁹ Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 93 – 94.

¹⁶⁰ BOA MD 23, h. 271, s. 133.

¹⁶¹ **Müteferrika**: Hükümdarlarla vezirlerin ve diğer hizmet sahiplerinin maiyyetinde hademe nevinde olan bir kısım hizmet erbabı hakkında kullanılır bir tâbirdir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.s, C. II., s. 637.

¹⁶² BOA MD 24, h. 520, s. 195.

¹⁶³ BOA MD 26, h. 544, s. 197.

¹⁶⁴ BOA MD 47, h. 182, s. 72.

¹⁶⁵ BOA MD 47, h. 476, s. 203.

¹⁶⁶ **Fi'li şeni'**: Irza vuku bulan tasallut hakkında kullanılır bir tabirdir. Bununla beraber mutlaka cima' mânasına değildir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.s, C.II., s. 629.

¹⁶⁷ BOA MD 71, h. 60, s. 31.

Osmanlı toplumunda XVI. yüzyıldan itibaren fuhşun yaygınlaştığı bilinmektedir. XVI. yüzyılda fuhşun toplum içerisinde yaygınlaşmasında ekonomik faktörler belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Çingâneler, köylere giderek karı, bacı ve kızlarına para karşılığı fuhşu yaptırmışlardır.¹⁶⁸ Konargöçer bir yaşamları olan Çingâneler, köylerde para karşılığında akrabalarına fuhşu yaptırmaları ve reâyânın da dinen ve örfe yasak olan suçu yapması toplumsal bir çözümlenin yaşandığını da göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde fuhşu yapanlara değişik cezalar verilmiştir. Bu cezaların başında; para ve ölüm cezası ile cinsi organın kesilmesi ya da dağlanması¹⁶⁹ cezaları gelmektedir.

g) Debbaşlık

III. Murat döneminde tebaanın malî buhranlar sebebiyle yoksullaşması mezarların dahi açılıp kefen bezinin çalınmasına sebep olmuştur. Çakıllı köylülerinden Ahmet ile Torbalı adlı köylü, cenazeleri mezardan çıkararak kefenlerini soyup hırsızlık yapmışlardır.¹⁷⁰ Sıradışı bir hırsızlık vakası olarak yorumlanabilecek bir olay aslında reâyânın yoksulluğundan dolayı elbise alamadığını ve kefenden elbise yapıp giyindiğini göstermektedir.

Debbaşlara verilen ceza ise yukarıda bu suçu işleyenlerin hırsızlık, yaralama gibi suçlar işlemelerinden dolayı haklarında Hududullah'ın icrası¹⁷¹ yani şeriat gereği öldürülmeleri kararı verilmiştir. Bu cezanın sadece debbaşlık suçuna binaen mi verildiği hüküm de sarih değildir.

h) Kalpazanlık ve Riba'horluk (Tefecilik)

III. Murat döneminde taşşişlerin yapılarak enflasyonun artmasıyla tebaa yoksullaşmıştı. Malî buhranların yaşandığı dönemde kalpazanlık olaylarında artışların olduğu bilinmektedir. Özellikle eşkıyaların pazar yerlerine mağşuş akçe ile gelerek zoraki alış veriş yapmak istediklerinde pazarcı esnafının buna müsaade etmemeleri üzerine kavga ederek esnafa zulüm yapmışlardır.¹⁷² XVI. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik koşullar oldukça zor olmasından dolayı reâyâdan bazıları kalpazanlığı kendilerine meslek haline getirmiş Çingânelerle işbirliği yaparak nakit sorunlarını

¹⁶⁸ BOA MD 74, h. 229, s. 73.

¹⁶⁹ Kemal Daşcıoğlu, a.g.e., s. 110.

¹⁷⁰ BOA MD 70, h. 90, s. 47.

¹⁷¹ BOA MD 70, h. 90, s. 47.

¹⁷² BOA MD 73, h. 510, s. 217.

çözmeye çalışmışlardı.¹⁷³ Çingânelerin kalb akçe, guruş ve şahi vererek reâyâyı mağdur ettikleri¹⁷⁴ gibi Sipahilikte azl edilen Pir Ahmet'in, Çingâneleri yanına toplayarak guruş ve şahi kestirmişti.¹⁷⁵ Eşkiyalar, kalp akçe keserek kalpazanlık yapmışlardı.¹⁷⁶

Çingene, eşkiya ile reâyâdan bazılarının kalpazan olduğu, devlet memurları arasında da kalpazan olanlar bulunmaktaydı. Sipahi Divane Musa ile Memişah'ın kallap oldukları anlaşılması üzerine idam cezasına çaptırılmışlardı.¹⁷⁷

Ekonomik olarak zor günler yaşayan ve nakit paraya ihtiyacı olan tebaadan bazıları riba'horlarda¹⁷⁸ faizle para alarak günlük ihtiyaçlarını karşılar hale gelmişlerdi. Süleyman ve İsa tefecilik yaparak tebaaya zulüm yapmışlardı.¹⁷⁹ Deli Durmuş, Nasuh, Hacı Halil ile arkadaşlarının tefeci oldukları, reâyâyı borçlandırarak borç batağına düşürüp mağdur etmişlerdi. Merkezî yönetim Katar kadısına tefecilerin şer'le icaplarına bakılmasını emrederek katl edilmelerini belirtmişti.¹⁸⁰

i) Zimmet Suçları

Ehl-i örf ile ehl-i şer'den bazılarının (devlet memurları) haksız mal kazanma usullerinden biri zimmetlerine mal geçirmeleri şeklinde olmuştu. Zimmete mal geçirme bazen devletin alması gereken akarat ile tebaanın malı üzerinde olurken bazen de ehl-i örf ya da ehl-i şer'den bazılarının mallarına el koyma şeklinde gerçekleşmişti. Tımarlı sipahilerin mallarına bazen kâtipler tarafından el konulmaktaydı. Tımarlı sipahiler, kâtipler tarafından el konulan mallarını kurtarmak için rüşvet vermek zorunda da kalmışlardı.¹⁸¹ Ehl-i örften bazıları varisi olmayanların malları devlet hazinesine kalması gerekirken kendi zimmetlerine geçirerek haksız mal elde etme yolunu seçmişlerdi. Ohri beyine ve kadısına gönderilen hüküm de Eslar ve Vede köy bekçisi Hasan'ın varisleri olmadığı halde Sipahi Ali ile

¹⁷³ Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, s. 130.

¹⁷⁴ BOA MD 51, h. 116, s. 52.

¹⁷⁵ BOA MD 69, h. 162, s. 92-1.

¹⁷⁶ BOA MD 69, h. 19, s. 12-2.

¹⁷⁷ BOA MD 69, h. 168, s. 94-3.

¹⁷⁸ **Ribahor:** Osmanlı Devleti faiz konusunda %10 ila %20 arasında değişen bir nisbet tayin ederdi. Bundan daha ziyadeye faizle para verenlere tefeci anlamına gelen ribahor ve murabahacı (bb) denirdi. Mehmet Ali Ünal, a.g.s., s. 570.

¹⁷⁹ BOA MD 51, h. 215, s. 95.

¹⁸⁰ BOA MD 69, h. 215, s. 119-2.

¹⁸¹ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., s. 166.

Mazûl Ahmet tarafından Hasan'ın terekesine el konulmuş olduğu ve divân tarafından gönderilenin huzurunda davanın görülüp terekenin hazineye teslimi hususunda gereğinin yapılması emredilmişti.¹⁸² Bunun gibi Mültezim Zeynel ile Abdulrezzak'ın, iki yüz otuz bin akçeyi zimmetlerine geçirdikleri¹⁸³, Medine-i Münevvere vakıf mütevellisi Osman'ın ölmesi nedeniyle yapılan teftiş neticesinde zimmetine devlet malını geçirmişti.¹⁸⁴ Diyarbakır Beylerbeyi ile defterdarına gönderilen hükümde ise mültezimlerin zimmetlerinde bir hayli devlet malı olduğu ve zimmetlerinde olan malları vermemek için bahaneler sundukları¹⁸⁵, kadıların topladıkları avarız akçelerini hazineye tam teslim etmeyerek zimmetlerine geçirmeleri tekid edilip 9200 hanenin avarızlarını özür beyan etmeden hazineye teslim etmeleri emredilmişti.¹⁸⁶ Bunun gibi Yalu Hakimi Yusuf Beyin zimmetinde bir hayli devlet malı olduğu halde ölmesi üzerine devlet malının alınması için kapucuların görevlendirildiği, Yusuf Beyin kardeşi Ahmet ile akrabalarının, devlet malını vermeyerek kaçtıkları belirtilmiştir.¹⁸⁷ Sabık subaşı, reâyâdan 34270 akçe öşür vergisi topladığı halde 23800 akçe topladığını söyleyerek 10470 akçeyi hazineye vermeyerek zimmetine geçirmişti.¹⁸⁸

Ehl-i örf ile ehl-i şer' devlet mallarını zimmetlerine geçirdikleri gibi tebaanın da mallarını zimmetlerine geçirerek zulüm yapmışlardı. Saret(?) kaza ahalisinden bazıları divâna giderek Hızır Çavuşun mal-ı miride alacakların zimmetine geçirdiğini¹⁸⁹, Sinan Çavuşun, köylülerin taşınır taşınmaz mallarını zimmetine geçirerek zulüm yaptığı şikâyet etmişlerdi.¹⁹⁰ Merkezî yönetim gerek devlet malını gerek ise tebaanın emlâk ve erzâkını zimmetine geçirenlere ağır cezalar vermişti. Abdülkavi'nin devlet ile tebaanın emlâk ve erzâkını zimmetine geçirmesinden dolayı zimmetindekiler alınmış ve kendisi katl olunmuştu.¹⁹¹

¹⁸² BOA MD 27, h. 697, s. 291.

¹⁸³ BOA MD 27, h. 799, s. 335.

¹⁸⁴ BOA MD 23, h. 411, s. 195.

¹⁸⁵ BOA MD 23, h. 412, s. 196.

¹⁸⁶ BOA MD 24, h. 373, s. 135.

¹⁸⁷ BOA MD 47, h. 7, s. 4.

¹⁸⁸ BOA MD 54, h. 302, s. 78.

¹⁸⁹ BOA MD 47, h. 227, s. 131.

¹⁹⁰ BOA MD 70, h. 59, s. 32.

¹⁹¹ BOA MD 69, h. 106, s. 59 – 1.

j) Kaçakçılık

Merkezî yönetim tebaanın temel ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verdiği stratejik öneme haiz hububat gibi ürünlerin ihracatına kota koymuştu. III. Murat döneminde yaşanan malî buhranlar ehl-i örf ve ehl-i şer'in yanı sıra tebaadan bazılarının denizlerde küffara hububat kaçakçılığı yaparak kazanç sağlamalarına sebep olmuştu. Haddizatında her dönem devletin temel kurallarına aykırı davranılarak kanunsuz yollara tevessül edilmesi kaçakçılık suçlarının yaşanmasına neden olmuştu. Örneğin Sancak beyinin adamlarıyla reâyâdan zorla topladığı hububatı kanuna mugayir olarak küffara satarak kaçakçılıkla haksız kazanç sağlamışlardı.¹⁹² Bu bağlamda Muhtekir Nakşa adlı zimmi, Niş İskelesinin yanındaki Beneste köyüne yerleşerek burada küffara satılması yasak yirmi varil tulum, altı kantar bal, yirmi kile nohut ve un ile dört kile mercimek vs. yiyecek maddelerini stoklayıp satmak isterken reâyânın ihbarıyla yakalandığı¹⁹³, küffara hububat gibi stratejik ürünlerin satılması yasak olmasına rağmen Yanyalı zimmiye, Sakız Adası reâyâsının kaçak olarak sakız satmıştı.¹⁹⁴ Kale Dizdarı Mustafa'nın küffara satılması yasak olan eşyaları gizlice pahalıya satmıştı. Dizdar haps edilerek başkente suç dosyası ile gönderilmişti.¹⁹⁵ Rumeli ve Anadolu ile Boğazhisar kadılarının yanı sıra dizdarlarına gönderilen hüküm de gemi kaptanlarının, küffara şire yapılması için kaçak yollarla üzüm satmaları sebebi ile kaçakçılık yapanlara ağır hakaretler edileceği gibi gerek kadı gerek ise dizdarlarında azara tabii tutulacakları belirtilmişti.¹⁹⁶ Reâyâdan, küffara sirke ve davar satanlara hapis cezası da verildiği¹⁹⁷ gibi kaçakçılık suçunda ihmali olanlar ise devlet kapısından uzaklaştırılmışlardı. Bu bağlamda Rodoscuk'ta küffara tereke ve sâir zahirenin satılması halinde Ferit Çavuş'un azl edileceği belirtilmişti.¹⁹⁸

¹⁹² BOA MD 23, h. 479, s. 666.

¹⁹³ BOA MD 47, h. 92, s. 36.

¹⁹⁴ BOA MD 48, h. 326, s. 87.

¹⁹⁵ BOA MD 51, h. 135, s. 59.

¹⁹⁶ BOA MD 69, h. 1, s. 1.

¹⁹⁷ BOA MD 69, h. 119, s. 66 -2.

¹⁹⁸ BOA MD 69, h. 245, s. 136

SONUÇ

Osmanlı padişahları, para ile siyasi güç arasında güçlü bir bağın olduğunu biliyorlardı. Bu sebepten devlet bütçesinin açık vermesinin tebaa üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek için bazı tedbirler almışlardı. Ancak alınan tedbirler, gelişen dış ve iç olaylar karşısında etkili olamamıştı. Özellikle ticari alanda yaşanan devletler arası rekabette Osmanlı Devleti'nin deniz ticaretinin dünyada meydana gelen yeni gelişmeler karşısında etkili olamayışı, XV. yüzyılda olduğu gibi devletler arası ilişkilerde ya da rekabette oyun kurucu vasfını kaybetmesi, maliyesi üzerinde olumsuzluklara neden olmuştu.

Devletin gelir ve gider dengesinin bozulması, bütçenin açık vermesi tebaa üzerine ağır vergilerin gelmesi demektir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında devletin bütçe gelirlerinin büyük bir kısmını tarımdan alınan doğrudan ve dolaylı vergiler oluşturmaktaydı.

Her dönemde kanunsuz işlerin olması kaçınılmazdır. Ancak malî buhranların devlet ve tebaa hayatına hâkim olduğu zamanlarda toplumsal suçlarda da bir artış yaşanmıştır. Bu bağlamda III. Murat döneminde yaşanan büyük malî buhranların suç ve suçlular üzerindeki etkileri araştırılmış ve ekonomik durumun zor olduğu zamanlarda hangi suçların daha çok divâna şikâyet edildiği tespit edilmiştir. Böylece malî buhranların ağır yaşandığı III. Murat döneminde, işlenen suçların genelinde insanların genel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu görülmüştür.

Devlet çarklarının çalışmasında üretim önemli bir yere sahiptir. III. Murat döneminde üretimden tüketime yönelen bir ekonomik yapının oluşmaya başlaması, işsiz kalan tebaayı suç işlemeye sevk etmiştir. Osmanlı Devleti mali yapısını güçlendirilip üretim politikasını uygulamaktan ziyade ağır vergilerle bütçe açığını ikame etmeye çalışmıştır. Makro seviyede hayata geçirilen yeni sistemle tebaanın sorunları halledilememiş, ekonomik yönden zayıf düşen tebaa gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için bazı suçları işlemiştir.

Osmanlı Devleti suç ve suçlularla kanun ve kolluk gücüyle mücadele yolunu seçmişti. Devletin suçlularla mücadelede görmezden geldiği asıl sorun, suçu doğuran sebepleri tespit ederek bataklığı kurutmaya çalışmamış olması idi. Devletin doğrudan suçluları hedef alması, suçların işlenmesine mani olmamış aksine aç ve çaresiz kalan tebaanın hırsızlık, yağma ve talan, gasp, kalpazanlık, alacak-verecek nedenli yaralama ve cinayet suçlarını işlemesine sebep olmuştu. Burada işlenen suçların genelinin ekonomik yönü ağır basan suçlar olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yoksullaşan tebaanın

gündelik ihtiyaçlarını karşılama gereksinimi vardı. Bu bağlamda devlet enerjisini asıl sorun üzerine (yoksullukla mücadele) yönelmemiş ve malî buhranların meydana getirdiği olumsuzluklardan tebaasını koruyamamıştı.

Bu konjoktürel gelişmeler karşısında III. Murat, bozulan kamu düzeninin yeniden sağlanması ve toplumsal huzurun tesis edilmesi için mücaadele etmişti. Ancak alınan tedbirler sosyo-ekonomik yapının huzura kavuşmasında kifayetsiz kalmıştı. Şöyle ki eşkıyalarla mücadelede yetersiz kalınması, taşrada özellikle kırsal kesimlerde suçların çığ gibi büyümesine sebep olmuştu. Bunun yanı sıra kaza ve sancaklar ile eyalet merkezlerinde yaşanan malî buhranların tesirleri toplumsal yaşama hâkim olup kamu huzur ve düzenini bozmuştu.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde III. Murat döneminde yaşanan ağır ekonomik sorunların toplumsal yaşam ve suçlar üzerinde ciddi etkileri olmuştu. Üretim ekonomisinden tüketim ekonomisine geçişin yaşandığı bu dönemde devlet, tebaadan aldığı ağır vergilerle bütçe giderlerini karşılamaya çalışarak üretime dayalı kalkınma modelini hayata geçirememişti. Bu bağlamda akçenin ayarının düşürülmesi, emtia fiyatlarını artırmış, tebaanın alım gücünü düşürmüştü. Emtia fiyatlarının zamlanması, dış pazarlarla rekabet gücü oldukça sınırlı Osmanlı ekonomisini zora sokmuştu. Böylece Osmanlı Devleti, tebaanın alım gücünü artırıcı çalışmalara dâhili ve harici olumsuz gelişmelerden dolayı gerekli tedbirleri alamamıştı. Bunun yanı sıra vergi merkezli bir ekonomik yapının oluşması, tebaa üzerindeki vergi yükünü artırmıştı. Kırsalda şehir merkezlerine yapılan göçler tarım ve hayvancılık alanlarında elde edilen gelirleri azaltmış. Buna bağlı olarak Osmanlı hazinesi ciddi bir gelir kaybına uğramıştı. Bu sebeple akçenin ayarı düşmüş ve enflasyonun artmasına neden olmuştu. Yaşanan malî buhranlar sebebiyle de suçlar artarak devam etmiş ve kamu düzeni bozulmuştu. Bozulan kamu düzenini yeniden sağlama ve hızla artan suçlarla mücadele etmede devlet, kolluk kuvvetleri ve ceza hükümleriyle hareket etmişti. Alınan tedbirlere rağmen ekonominin temel dinamiklerini göz ardı eden devlet, tebaanın refah payını artırıcı tedbirler alması gerekirken daha çok vergi alarak tebaanın yoksullaşmasına bunun sonucunda da toplumsal suçların artışına neden olmuştu.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA, MD 23: 2, 38, 39, 42, 39, 54, 77, 87, 133, 150, 185, 195, 196, 198, 259, 264, 607, 622, 629, 666.
- BOA, MD 24: 28, 41, 45, 59, 87, 99, 135, 195, 283.
- BOA, MD 25: 155, 176, 224, 297,
- BOA, MD 26: 15, 87, 133, 197.
- BOA, MD 27: 288, 291, 314, 318, 322, 328, 323, 335, 339.
- BOA, MD 47: 4, 8, 10, 31, 36, 52, 72, 76, 131, 132, 203, 207.
- BOA, MD 48: 12, 15, 62, 63, 87, 171, 172, 133, 367.
- BOA, MD 49: 173.
- BOA, MD 51: 52, 59, 82, 95.
- BOA, MD 54: 78.
- BOA, MD 69: 1, 12-2, 16-3, 27-1, 50-1, 59-1, 65-2, 66-2, 92-1, 94-3, 119-2, 136.
- BOA, MD 70: 6, 7, 13, 18, 19, 32, 47, 61, 164, 198, 199.
- BOA, MD 71: 1, 13, 31, 39, 69, 77, 112.
- BOA, MD 72: 13, 208, 266.
- BOA, MD 73: 217, 249, 327.
- ÂLÎ, G. M., (2015), *Siyaset Sanatı Nushatü's – Selâtin*, Hazırlayan: Faris Çerçi, Büyüyenay Yayınları, İstanbul.

Tetkik Eserler

- Barkan, Ö. L., *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler – Makaleler*, , Yayına Hazırlayan: Hüseyin Özdeğer, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayınları 2000).
- Bostan, H., XV – XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, (Ankara: TTK Yayınları, 2002).,
- Can, Ç., Vd., *“Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları”*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Isparta, 2003. ss. 1-32.
- Daşcıoğlu, K., *İşkân, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007).
- Demirci, S., Vd., *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya , Devlet Ve Siyaset*, (İstanbul: Yayın Yayıncılık, 2012),
- Ekrem, E., *“Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz”*, Bankacılar Dergisi, Sayı 56, 2006. ss. 10-27.

- İnalçık, H., Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300–1600), Çeviren, Halil Berktaş, (İstanbul: Eren Yayınları, Cilt:1 2000).
- Kaleli, H., “Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, C. 7, S. 2, Isparta, 2002, ss. 189-206.
- Karta, N., “Kuruluştan Tanzimat’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Para Kredi ve Faiz Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Jasss, Sayı: 69, 2018, ss. 381-395.
- Karamursel, Z. Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, (Ankara: TTK Yayınları, 1989)
- Kazıcı, Z., Osmanlı’da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi), (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2006).
- Kazıcı, Z., İslâm Medeniyeti Ve Müesseseleri Tarihi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, IX. Baskı, 2011).
- Odabaşı, F., “Koçi Bey Risalesi’nin Sosyolojik Analizi”, Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, İstanbul, ss. 2013, 233-272.
- Öz, M., Kanun-I Kadîmin Peşinde Osmanlı’da “Çözülme” Ve Gelenekçi Yorumlar, (İstanbul: Dergah Yayınları IV. Baskı, 2010).
- Öz, M., “Xvi. Yüzyıl Anadolu’sunda Köylülerin Vergi Yükü Ve Geçim Durumu Hakkında Bir Araştırma”, Osmanlı Araştırmaları Xvii, İstanbul, Ss. 1997, 76–90.
- Öztürk, M., “Osmanlı Para Politikası”, Xiii. Türk Tarih Kongresi, Cilt III, Kısım III, Ankara, 1999, Ss. 1593–1604.
- Pakalın, M., Z., Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, (İstanbul: M.E.B. Yayınları, C. I, II, III, 1946).
- Pamuk, Ş., Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).
- Paşa, M.N., Netayic Ül-Vukuat Kurumları Ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, (Ankara, T.T.K. Yayınları, Cilt I-II, 1992).
- Sâmi, Ş., *Kâmûs-İ Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995)
- Salomon, S. Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581), Çev.; Türkis Noyan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, II. Baskı, 1994).
- Tabakoğlu, A. “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 43, İstanbul, 1943. Ss. 111-150.
- Uzunçarşılı, İ. H., Osmanlı Tarihi, Cilt III., Kısım II., (Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011).
- Ünal, M. A., Osmanlı Sosyal Ve Ekonomik Tarihi, (İstanbul, Paradigma Yayınları, 2012).

- Yılmaz, S. III. Murat Döneminde Divân-I Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü Ve Köylüsü, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, Ankara.
- Yılmaz, S., “III. Murat Döneminde Anadolu Ve Rumeli’deki Eyaletlerdeki Örnekler Işığında Reaya, Arasındaki Sorunların Divan-I Hümâyûna Yansımaları Üzerine Değerlendirmeler”, Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi, C. V, S. 17, 2018, Ss. 260-276.
- Yılmaz, S., “III. Murat Döneminde Anadolu Ve Rumeli Eyaletlerindeki Kadı Ve Naiblerin Değerlendirilmesi”, Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi, C. V, S. 18, 2018, Ss. 420-441.